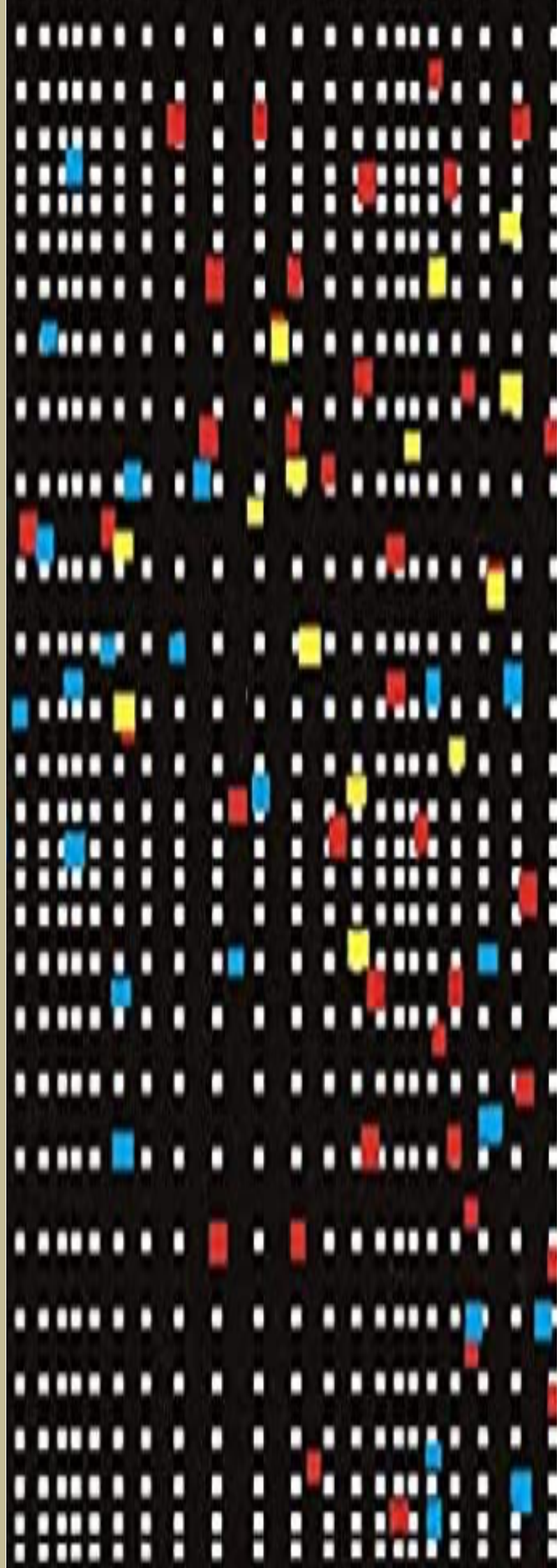

praktiske grunde

nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
16. årgang www.praktiskegrunde.dk issn 1902-2271

2022 : 1

Kampen om gerningen – en analyse af kampen om erhvervsinteresser i Sagførersamfundet <i>Siw Busborg & Ole Hammerslev</i>	5
Kødelige begreber i praksis <i>Loïc Wacquant & Dieter Vandeboeck</i>	25
Feltanalysen som ufuldendt projekt <i>Anmeldelse af Carsten Sestoft</i>	43
Lov som reproduktion og revolution <i>Anmeldelse af Ole Hammerslev</i>	47

4 Praktiske Grunde

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexis • Nordisk forum for kultur- og samfundsvidenskab* og udkommer elektronisk med fire numre årligt.

Praktiske Grunde er et tværfagligt internordisk forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og domnansforhold.

Praktiske Grunde er til for at fremme den kritiske dialog mellem de mange forskellige forskere og studerende, der på forskellige måder og i forskellige sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu og beslægtede forskere. Tidsskriftet redigeres således med afsæt i følgende basale videnskabelige grundantagelser:

- videnskabelig viden har både en teoretisk og en empirisk dimension
- det videnskabelige objekt er konstrueret gennem et brud med førstehåndsforståelsen
- at tænke i relationer giver bedre virkeligheds-modeller end at tænke den i substanser
- virkeligheden er historisk og fortiden virker i nutiden, både kollektivt og individuelt

Praktiske Grundes tværfaglige redaktion består af et dansk, svensk og norsk redaktionspanel. Tidsskriftet bringer originale fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster og anmeldelser. Praktiske grunde publicerer på dansk, svensk, norsk og engelsk.

Redaktion

Redaktør: Kim Esmark. Redaktionspanel Danmark: Ole Hammerslev, Carsten Sestoft, Kristian Larsen, Jens Arnholtz, Christian Sandbjerg Hansen. Sverige: Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Ida Lidegran. Norge: Marte Feiring, Johannes Hjellbrekke.

Advisory board

Loïc Wacquant, Univ. of California, Berkeley & Centre de sociologie européenne, Paris; Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo; Jan Frederik Hovden, Universitet i Bergen; Tore Slaatta, Universitetet i Oslo; Martin Gustavsson, Stockholms Universitet; Mikael Palme, Stockholms Universitet; Annick Prieur, Aalborg Universitet; Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet; Lene Kühle, Aarhus Universitet; Peter Koudahl, Metropol; Ida Willig, Roskilde Universitet; Lianne Wilken, Aarhus Universitet; Yves Dezalay, CNRS, Paris; Antonin Cohen, Université de Picardie, France; Frédéric Lebaron, ENS, Paris-Saclay; Remi Lenoir, Université de Paris I, Paris; Niilo Kauppi, CNRS, Strassbourg; Franz Schultheis, Universität St. Gallen; Michael Vester, Leibniz Universität Hannover; Bryant Garth, Southwestern University, USA.

Vejledning til forfattere

Manuskripter til *Praktiske Grunde* indsendes elektronisk til praktiskegrunde@hexis.dk eller en af redaktørerne som vedhæftet fil i Word-format. Manuskripter kan udfærdiges og publiceres på dansk, norsk, svensk og engelsk. Efter fagfællevurdering indsendes et rettet og korrekturlæst manuskript som vedhæftet Word-fil.

Med artiklen skal følge: engelsk abstract (max. 150 ord, husk engelsk titel), 5-8 keywords på engelsk, forfatteroplysninger: navn, akademisk titel og/eller ansættelsessted, evt. e-mail.

Om opsætning, citater, henvisninger osv., læs og følg nøje vejledningen på:

<http://praktiskegrunde.dk/forfattervejledning.html>

Kampen om gerningen

– en analyse af kampen om erhvervsinteresser i Sagførersamfundet

Siw Busborg & Ole Hammerslev

Abstract

The struggle about the deed – An analysis of the battle for market interests within The Danish Bar and Law Society. This article seeks to explore the internal and external struggles and battles within the Danish legal profession in the period 1922-1957. Following Bourdieu's critique of the notion of professions, we will provide an insight into how the Danish Bar and Law Society have been shaped through internal power struggles. Our analysis shows that the Danish Legal profession is not a unit, but instead consists of different positions fighting for legitimization. To elucidate this, we will use the case of two opposing organizations 'Bar association of 1924' and 'Bar association of 1937'. Through these, we will reveal the internal struggles for power and legitimization. Through a registrant analysis of the magazine 'Sagførerbladet', we will map out the different views and approaches. This will provide new insights into the shaping of the Danish Bar and Law Society and how the different agents have attempted to define and control the market interests.

Keywords

Legal profession, Lawyers, Danish Bar Association, Bourdieu, Monopolization strategies, Market interests

'Profession' is a folk concept which has been uncritically smuggled into scientific language and which imports into it a whole social unconscious. It is the *social product* of a historical work of construction of a group and of a *representation* of groups that has surreptitiously slipped into the science of this very group. (Bourdieu & Wacquant 1992, 242-43).

[...] er det værd at kæmpe for, at standen forsøger at frede sit arbejdsområde ved hjælp af udvidet monopol eller er denne bedre beskyttet af at hævde dygtighed og de øvrige egenskaber, der gør den gode sagfører? (Sagførerbladet 1939, 53).

I de seneste år har der i advokatbranchen været diskussioner om advokaters monopol på en række områder og om, hvorvidt andre professionelle grupper er fagligt kvalificerede til at varetage rådgivningsopgaver. Det drejer sig bl.a. om kampe med revisorer (Dezalay and Garth 2001) og om, hvorvidt erhvervsjurister (cand.merc.(jur.)) – med ekstra kurser – kan procedere i retten eller med ejendomsmæglere. Også internt i professionen er der kræfter, der forsøger at fravriste Kammeradvokaten monopolet på at være statens eneste advokatfirma (Hammerslev 2020). Professioners kampe om monopol er dog ikke et nyt et nyt fænomen, hverken de interne kampe i advokaterhvervet eller de eksterne kampe med de omkringliggende professioner. I denne artikel vil vi med fokus på perioden 1922-1957 vise, hvordan disse interne og eksterne kampe om professionen tidligere har været med til at forme mulighedsbetingelserne for erhvervet i dag.

I perioden efter 1919 stiger antallet af rådgivningsopgaver markant – også uden for sagførernes traditionelle rådgivningsområder. Dette forklares blandt andet med samfundets øgede økonomiske aktivitet, der kommer til at drive en ændring i forhold til et stigende behov for specialviden, hvilket udgør en udfordring for den enkelte sagfører i forhold til honorering af de faglige krav til rådgivningen (Hansen 1986, 27f.). Dermed bliver den øvrige erhvervsudvikling både en udfordring og en erhvervsmæssig mulighed for at ekspandere markedet for sagførerstandens serviceydelser og bevarelsen af erhvervsområder.

I perioden 1928 til 1952 stiger antallet af jurister fra 3.363 til 6.154 og dermed næsten fordobles den samlede juriststand ligesom antallet af en række andre samfundsvidenskabelige grupper af professionelle stiger (Hammerslev 2003, 92). I denne periode ses også en udvikling i juristernes beskæftigelse. Fra 1928 til 1952 tredobles antallet af jurister i centraladministrationen og antallet af praktiserende sagførere tæt på fordobles (Ibid., 101). Sammenholdt med den øvrige befolkningsudvikling, ville denne ikke kunne begrunde forøgelsen, dog ses det at en stor stigning finder sted efter retsopgøret fra 1946 (Blegvad 1973, 10). Kampen har flere dimensioner idet både efterspørgslen og mængden af sagførere stiger eksplosivt og skaber udfordringer i erhvervet, hvor særligt de nye sagførere kommer i hård konkurrence om, hvor deres indtjeningsmarked er.

Perioden 1922-1957 var i det hele taget præget af store samfundsmæssige udviklinger og nybrud. Arbejdet internt i sagførerstanden såvel som erhvervet generelt var præget af både verdenskrigs- og efterkrigstid, såvel som industrialisering og en begyndende internationalisering. Denne udvikling skaber et øget behov for virksomhedsrådgivning (Hammerslev 2003, 115). En forøget handel og lovgivning åbner samtidig for nye markeder og specialer for sagførerne (Ibid., 124). Disse samfundsændringer har været af stor betydning for udviklingen af samfundsøkonomien og i sidste ende sagførerstanden og deres erhvervsinteresser. Særligt har spørgsmålene om afgrænsning af en række rådgivningsopgaver i forhold til øvrige erhvervsgrupper og hvordan de kunne blive monopoliseret hos standen med en legitimation i den juridiske uddannelse fyldt meget. Derudover har stan-

dens offentlige anseelse været genstand for stor debat og centrum for indsatser og udvikling.

Samtiden har haft stor betydning for erhvervets udvikling og den begyndende kompleksitet i erhvervsudviklingen leder til en øget specialisering og skaber dermed ændringer i rådgivningsopgaverne og monopoliseringskampen. Desuden ses der en udvikling, hvor forskellige områder retliggøres og specialiseres som værende juristernes, for eksempel konkurrenceretten.

Disse forandringer medfører en intern splittelse i sagførerstanden, såvel som i samfundet og leder til kampe om erhvervsinteresser i form af klienter og sagstyper og hvorledes sagførerne bør organisere sig og agere. Udviklingen af sagførerstandens erhvervsinteresser er dermed ikke blot et resultat af samtidens økonomiske og sociale udvikling, men også af interne og eksterne magtkampe. De eksterne magtkampe centrerer sig i høj grad om klient- og sagstypemonopol, mens de interne magtkampe i højere grad centrerer omkring magten til at definere, hvordan der skal kæmpes for standens interesser.

Formålet med denne artikel er dermed at skildre de fremtrædende skikkelser i det danske sagførersamfund og kortlægge, hvordan erhvervsinteresserne bliver en kampplads for forskellige interesser og overbevisninger og hvorledes disse udformer sig. Artiklen vil dermed kortlægge og besvare spørgsmålet: *Hvordan kommer kampene om erhvervsinteresser til udtryk for sagførerstanden i perioden 1922-57?*

Karakteristisk for tidligere studier er, at de på den ene side ser sagførerstanden som en enhed (se fx Hegland 1975, 27; Bakka 1975, 81) uden nødvendigvis at skele til, at en profession – som Bourdieu diskuterer – er en historisk konstruktion, der objektiverer et erhvervsmonopol og skjuler de interne forskelle, der er mellem de forskellige positioner i professionen i forhold til forskellige former for ressourcer, køn, alder etc. og ydermere fjerner fokus fra de magtkampe, der er internt i professionen. På den anden side ses der et større fokus på de individuelle fortællinger (se fx Tamm 2007), der ikke nødvendigvis behandler, hvordan disse forandringer italesættes eller kæmpes for i et større felt.

Gennem en historisk feltanalyse vil vi kortlægge, hvordan positionernes relative styrkeforhold ændres over tid som følge af institutioner og aktørers forskellige strategier, såvel som deres relationer til øvrige felter. Dette leder til at formulere følgende spørgsmål: 1) Hvilke områder finder sagførerne, at de skal arbejde med og hvordan skal arbejdet udføres? 2) Hvordan ser standen på, hvem og hvordan sagførersamfundet skal ledes? 3) Hvordan tilgodeses de forskellige positioner i organiseringen af sagførersamfundet?

Litteraturstudie

Med litteraturstudiet søges der at skabe et overblik over Sagførersamfundets organisering og dermed en kontekstualisering af sagførerhvervet og organisationen.

Udover forskningsbidragene nævnt ovenfor tager den eksisterende litteratur om sagførerhvervet typisk udgangspunkt i en retlig beskrivelse af hvervet og dets overordnede udvikling. I *Det danske advokatsamfund 1919-1969* gennemgår Pedersen (1969) det danske sagførersamfund i perioden 1919-1969, og beskriver hvervets udvikling relateret til arbejdsområdet, opgaver og forpligtelser. Her fokuseres i høj grad på de forbud og krav,

der stilles til sagførerne, frem for hvilke arbejdsopgaver, der konkret tilfalder sagføreren. Sagførerens opgave og virksomhed beskrives derfor nærmere som alt, hvad sagførerne foretager sig af økonomisk art (Pedersen, 1969). Derudover ses sagførerstandens udvikling beskrevet, hvor Pedersen især fremhæver klientkontoens¹ indførsel og erstatningsfondens² oprettelse som milepæle (Ibid., 30).

Pedersen redegør desuden for det danske advokatsamfunds organisering. Det danske advokatsamfund har organisationstvang og når man beskikkes, bliver man dermed automatisk medlem af Advokatsamfundet (Ibid., 61). Advokatsamfundet består desuden af Advokatrådet (tidl. Sagførerrådet), denne betegnes som en hovedbestyrelse. Det er advokatrådets opgave at varetage de lovlige og naturlige interesser, internt såvel som eksternt (Ibid., 72). Dertil kommer Advokatnævnet (tidl. Sagførernævnet), der er Advokatsamfundets dømmende myndighed. Advokatsamfundet er fra 1932 inddelt i 11 sagfører kredse udover landet, herunder 1. kreds, der dækker København- og Frederiksbergområdet (Ibid., 69). Kredsen afholder møder, hvor der behandles problemer af aktuell interesse og særlige kredsansliggender. Kredsene består af kredsbestyrelser, der vælges blandt medlemmerne af pågældende kreds (Ibid.). I litteraturen er der desuden fokus på advokatgerningen som liberalt erhverv (Hansen 1986). I bogen *Advokatgerningen som liberalt erhverv* undersøges blandt andet reglerne for sagførervirksomhedernes erhvervsmæssige interessevaretagelse og den kollektive erhvervspolitik (Hansen 1986, 151).

Denne artikel forsøger at zoome ind på de aktører og de magtkampe, der fandt sted i professionen i perioden 1922-57 for således at afdække, hvordan sagførergerningen har ageret arena for kampen om at definere erhvervsinteresser og dermed klienter og rådgivningsret. For at kunne analysere de interne og eksterne magtkampe mellem forskellige positioner, anvendes Bourdieus feltbegreb for at få et sociologisk greb, hvorfra det bliver muligt at undersøge sagførerhervets magtkampe om dets erhvervsinteresser, der former både daværende og nuværende opgaver og standpunkter.

Som beskrevet fokuserer litteraturen omkring den danske sagførerstand hovedsagelig på den overordnede udvikling af hvervet gennem tiden. I denne artikel behandles både de interne og eksterne udviklinger i forhold til arbejdsopgaver og forpligtelser. Med dette bidrag søger vi at afdække, hvilke magtkampe der ligger bag disse udviklinger og brud i erhvervet.

De følgende afsnit vil redegøre for artiklens teori og metode, som begge tager udgangspunkt i Bourdieus feltanalyse og hvordan denne tilgang kan belyse artiklens forskningsspørgsmål. Derefter følger artiklens analyse og konklusion.

Bourdieu's feltbegreb – sagførerhervet som felt

Det teoretiske udgangspunkt for analysen af sagførerstandens kamp om erhvervsinteresser vil være Pierre Bourdieus feltteori. Ved at rekonstruere og positionere det juridiske arbejde som felt åbnes blandt andet for en analyse af den strukturelle kamp mellem aktører og institutioner i det pågældende felt. Aktørerne i feltet positioneres i forhold til individuelle og kollektive kapitaler, og feltets struktur defineres yderligere gennem deltageres magtrelationer. I denne kortlægning af sagførerstanden kommer dette blandt andet til udtryk gennem sociale, politiske og familiære relationer, såvel som uddannelses- og ar-

bejdsmæssige tilhørsforhold. Disse strukturer kommer desuden til udtryk gennem en afgrænsning af feltet, forstået som hvilke områder der inkluderes og ekskluderes af feltet. Feltbegrebet bliver dermed et værktøj til at åbne det juridiske felt og giver mulighed for at gå bag om de eksisterende, dominerende diskurser om sagførerstanden og i stedet fokusere på, hvordan interne kampe har formet både interne og eksterne erhvervsinteresser.

Ved at tilgå den juridiske stand som et felt undgås professionsbegrebet og dermed også den indlejrede sociale historiske konstruktion (Bourdieu & Wacquant 1992, 242-43). Den historiske repræsentation af gruppen er fremført og defineret af selv samme gruppe og udfordringen bliver dermed den eksisterende litteratursamling, der centrerer om denne sociale konstruktion (Ibid.). Feltets magt ligger i at kunne definere kapitalerne, hvilket medfører, at feltet bliver en kampplads for bevaring eller transformation af disse (Ibid., 98-99). Kampen mellem positionerne i feltet koncentrerer sig i sidste ende om retten til at definere, hvad der er vigtigt og legitimt. I denne artikel afgrænses feltet til sagførerhvervet, da et fokus på jura som en samlet profession uden at skele til forskellene mellem de forskellige positioner kan være med til at fjerne fokus fra de interne magtkampe.

Det er dog ikke uproblematisk af definere sagførerhvervet som felt, da det på sin vis er en institutionel eller professionsorienteret indgang til analysen. Hvervet bliver derfor delvist analyseret i relation til andre positioner med anden ekspertise og i relation til et større omkransende retligt felt, hvor andre jurister interagerer. Indgangen er dog sagførere, men der ses en stærk homologi mellem dette felt og øvrige felter, som for eksempel jurister ansat i det bureaukratiske felt repræsenteret ved Centraladministrationen og særligt Justitsministeriet. Disse er ligeledes en del af den juridiske profession, men tilhører – alt efter deres praksis – det bureaukratiske felt. Dog cirkulerer disse jurister til andre positioner og dermed vil der også være et overlap mellem aktørerne i det juridiske og politiske felt. Afgrænsningen bør i høj grad betragtes som teoretisk.

Artiklens datagrundlag er dog begrænset til selve sagførerhvervet og dermed begrænses feltet også til denne. På baggrund af denne opdeling af felter skelnes der dermed også mellem en intern professionskonkurrence, hvor der kæmpes om magten til at definere sagførerhvervet og disses kampe, og så den eksterne erhvervskonkurrence, der i højere grad berører de omkringliggende felter.

Feltanalysen

Feltanalysen kan opdeles i 3 niveauer (Kropp 2009, 177). Det første niveau fokuserer på den institutionelle orden og dermed den måde hvorpå arbejdet i Sagførersamfundet konkret udføres. Det andet niveau fokuserer i høj grad på de sociale magtrelationer og spørgsmålet om, hvordan disse organiseres og hvilke kampe der foreligger omkring dem. Endelig analyseres det, hvordan ændringer i erhvervet repræsenteres og legitimeres i sagførerstandens symbolske kampe.

Målet med denne artikel bliver dermed at fremanalysere de forskellige positioner, eksplicitte som implicitte og skabe en historisering af feltets organisering. Derudover søger vi at konstruere en kronologi over væsentlige begivenheder i forhold til sagførersamfundets erhvervsinteresser. Gennem en positionering af sagførerfeltet skabes der dermed overblik over de organisatoriske ændringer og forhold med betydning for både de

symbolske repræsentationer og de umiddelbare sociale relationer. Hermed bliver aktørernes positioneringer afgørende for at forstå deres stillingtagen, samtidig med at ændringerne i organisationsstrukturen kan være forklarende for ændringer i institutionernes funktionsmåde.

Kapitaler

I sagførerfeltet vil den sociale kapital hovedsageligt komme til udtryk gennem familiære forhold, såvel som sociale- og netværksbaserede relationer. Den økonomiske kapital berører i høj grad sagførerens økonomiske position og eventuelle erhvervsmæssige position. Dette leder videre til den kulturelle kapital, der tager udgangspunkt i sagførerens uddannelse, men også den kulturelle forståelse og *know-how* som tages med ind i feltet. Endelig ses den symbolske kapital, hvori aktørernes øvrige kapitaler anerkendes af feltet. Kapitalerne er både begrænset til selve sagførerfeltet, hvor blandt andet feltspecifikke arbejds- og uddannelsesforbindelser tillægges vægt, men indgår også i et større juridisk og politisk felt, hvor den kulturelle kapital i højere grad transcenderer de enkelte felter.

Kapitalbegrebet er dog heller ikke uproblematisk at benytte i denne sammenhæng. Datamaterialet leveres i høj grad af samme gruppe som der undersøges, hvilket kan give udfordringer i forhold til, hvor meget betydning kapitalerne tillægges i de forskellige artikler og beretninger. Dette kan blandt andet betyde, at visse kapitalbesiddelser tages for givet eller overses. Artiklen her vil berøre de medvirkende aktører og grupperingers kapitaler, herunder social, økonomisk, kulturel og symbolsk kapital. Der er dog begrænsninger i hvilke oplysninger, der er tilgængelige i det anvendte datamateriale, hvilket dermed også kan begrænse anvendelsen af kapitalbegrebet.

Metode

Registrantanalyse

For at forklare udviklingen af erhvervsinteresser og de dertil hørende kampe, må vi historisere og rekonstruere, hvordan disse er opstået og forandret (Bourdieu 1988, 779). Gennem en registrantanalyse af *Sagførerbladet* i perioden 1922 til 1957 er der udarbejdet en historisering af processer, der giver mulighed for at forklare, hvordan kampene om erhvervsinteresser og magtpositioner kommer til udtryk i sagførerstandens egenfortællinger. Vores registrantanalyse af *Sagførerbladet* beskæftiger sig dermed med en analyse af organiseringen af sagførerstanden og den sociale orden.

For at illustrere kampen om retten og legitimiteten til at definere feltet, vil der derudover blive inddraget biografier fra nogle af de fremtrædende aktører i sagførersamfundet, der særligt har gjort sig bemærket i fortællingerne. Her vil der især være fokus på aktørernes baggrund, kapitaler og position i erhvervet.

Registrantanalysen af *Sagførerbladet* dækker perioden 1922 til 1957. Dette er for at skabe en periodisk afgrænsning fra *Sagførerbladets* start og frem til titel- og navneforandringen til *Advokatbladet*. Det markerer desuden perioden, hvori de største kampe mellem de to grupperinger *Sagførerforeningen af 1924* og *Sagførerforeningen af 1937* udspiller sig.

I registrantanalysen er inddraget alle udgivelser fra Sagførerbladet, herunder ordinære udgivelser og special- og ekstranumre, der i alt udgør 638 numre fordelt over perioden. Heraf er der foretaget en systematisk registrering af dokumenterne, hvori der er udarbejdet et kort referat, jf. tabel 1.

Tabel 1: Eksempel på systematisk registrering

Side	Indhold	Afsender
s. 9	Årsfesten i 1ste sagførerkreds Rådsformand Aksel E. Larsens tale: Sagførerstanden er underkastet kontrol og disciplinærmyndighed men et næsten lige så vigtigt middel til at fremme standens anseelse er et godt sammenhold mellem sagførerne. Det der er af afgørende betydning for at fremme dette sammenhold, er de enkelte medlemmers følelse af en særlig kvalificeret moral som forlanges i erhvervet. Alle skal hjælpe til ved at udføre deres gerning dadelfrit, dygtigt og aldrig svigte den tillid der vises.	Tale af rådsformand Aksel E. Larsen

Under den systematiske registrering foretages en systematisk stillingtagen til dokumenterne, herunder afklaring af afsender, initiativernes karakter og problemforståelse (Kropp 2009, 173). Da vi søger at kortlægge magtrelationer i feltet, noteres afsenderens information. Derudover er registrantanalysen suppleret af indhentning og analyse af relevante aktørers biografier, der yderligere kan belyse aktørernes kapitaler og placering i feltet. Disse oplysninger er blandt andet indhentet gennem Kraks blå bog og Biografisk leksikon.

I denne historisering og kortlægning af feltet er det vigtigt at huske, at data i form af Sagførerbladet er givet af Sagførersamfundet. Denne udfordring beskrives af Bourdieu som at “data efterlades ofte af folk, der har en interesse i at efterlade dem” (Bourdieu 1992, 44). Når der tages udgangspunkt i *Sagførerbladet*, er det dermed data givet af en socialt konstrueret profession, der søger at efterlade et bestemt narrativ. Samme udfordring er gældende for indhentning af oplysninger gennem Kraks blå bog og Biografisk leksikon. Dette er medvirkende til at besværliggøre konstruktionsarbejdet og dermed bliver det heller ikke muligt at belyse alle aspekter af aktørernes kapitaler og indbyrdes relationer (Ibid.). Der ligger dermed en mulig bias i adgangen til information om forskellige positioner. For at imødegå disse bias har der under dataindsamlingen blandt andet været stor fokus på, hvem afsenderen af en given information er, såvel som dennes egen position i feltet og mulige interesser. Dette understreger desuden feltets klare afgrænsning til sagførerhvervet, da disse i sidste ende er afsendere og modtagere af datamaterialet.

Analysestrategi

I analysen fokuseres der på, hvordan erhvervsinteresserne og de dertil hørende kampe udformer sig over tid og hvilke rationaler, der ligger bag. For at forklare og forstå ændringerne i Sagførersamfundet må det altså kortlægges, hvilke historiske strømninger der

påvirker sagførersamfundet i den gældende periode, samt hvilke konkrete forandringer der har fundet sted i standen, eksternt såvel som internt. Med registrantanalysen søger vi dermed at fremanalysere både de eksplicite og implicite positioner i feltet. Denne tilgang er desuden anvendt da den udover at belyse de eksisterende, nedskrevne diskurser, også kan vise organisatoriske ændringer og forhold med betydning for symbolske repræsentationer og sociale relationer (Ibid., 181).

Efter den indledende dokumentregistrering, er der foretaget en analyse af de udarbejdede registreringsdokumenter. Herefter er materialet kodet i NVivo, hvor der skabes et overblik over materialets indhold og dermed en deskriptiv kodning (Poulsen 2016, 90). I kodningsarbejdet er materialet blevet inddelt i temaer på baggrund af en åben kodning. Efterfølgende tilføjes kategorier og underkategorier løbende i kodningen. Der er altså tale om en åben kodning, hvor informationer inddeles i kategorier på baggrund af temaer, der formes under analyseprocessen.

Gennem analysen tegner der sig mønstre og temaer, i forhold til hvordan kampene om erhvervsinteresserne formes og legitimeres, samt hvilke aktører og institutioner, der driver udviklingen.

Analyse

I dette afsnit vil vi analysere den danske sagførerstand i perioden 1922-57. Her vil vi fokusere på de kampe, der kæmpes om erhvervsinteresserne, klienter og sagstyper, såvel som kampen om magten til at definere og legitimere disse kampe. Her fremstilles temaerne identificeret under registrantanalysen og analyseres derefter gennem Bourdieus sociologiske værktøjer. For at kunne skabe en forståelse for erhvervet, er det dermed vigtigt at forstå både samfundskonteksten og erhvervets forudsætninger.

Som led i den øgede industrialisering af erhverv og samfund såvel som den begyndende kompleksitet stilles der nye og udvidede krav til sagførerne. Nye faggrupper udfordrer og disse formår at overtage opgaver, der ellers tidligere er tilfaldet sagføreren. Her ses ejendomsmæglerne og ansatte i blandt andet sparekasser og banker, der overtager arbejdet med affattelse af juridiske dokumenter og dermed trænger ind på sagførers rådgivningsområde. Omvendt forsøger det stigende antal sagførere både at beskytte deres tidligere monopoliserede opgaver og at udvide deres rådgivningsområder. Dette leder til nye udviklinger og kampe i hvervet. En af de centrale kampe, som det fremstilles i vores data, centrerer sig om rådgivningsretten (mere end det at procedere ved domstolene). Her sættes der stor fokus på, *hvem der rådgives* og *hvad der rådgives om*. Her er det især den begyndende kompleksitet og behov for specialisering, der udfordrer sagførernes erhvervsområder og opgavevaretagelse.

Opgavevaretagelse og konkurrenter

Med fremkomsten af nye konkurrenter i feltet bliver sagførerstanden særligt udfordret på områder, der tidligere blev betragtet som eneretsområder. Konkurrencen opstår især fra banker og sparekasser, ejendomsmæglerne, kredit- og hypotekforeninger, revisorer og oplysnings- og inkassobureauer (Sagførerbladet 1933, 128-129). Disses foretagender omtales af sagførerne som vinkelskriveri.³ Man inddeler vinkelskriveriet i tre grupperin-

ger: 1) Banker og sparekassers medarbejdere, 2) kredit- og hypotekforeningsmedarbejdere og 3) andre personer der uden beskikkelse udøver juridisk rådgivning mod betaling og dermed udgør de egentlige vinkelskrivere (Sagførerbladet 1937, 89). Disse nye aktørers fremkomst og opgavevaretagelse er af Sagførersamfundet italesat som medvirkende til at true sagførernes monopol på en række rådgivningsopgaver. Dette leder til sagførernes interne og eksterne kampe om at differentiere det juridiske arbejde fra de øvrige erhverv og dermed forsøge at reducere den voksende konkurrence. De eksterne magtkampe drejer sig i høj grad om klient- og sagstypemonopol, især i forhold til andre professioner og 'deres' jurister. De interne magtkampe handler i højere grad om at definere, hvordan der skal kæmpes for standens interesser.

For at kortlægge kampen om erhvervsinteresserne vil vi ud fra vores data identificere de mest fremtrædende konkurrenter, samt hvilken betydning disse har for henholdsvis erhvervsinteresserne og sagførernes interne og eksterne positionering.

Nye behov – ny konkurrence

Sagførernes største udfordring kan som nævnt sættes i forbindelse med den begyndende kompleksitet, der influerer både samfundet og hverdagslivet. Dette medfører at kundernes behov bliver større og mere specialiserede og kræver flere specialiserede aktører, for eksempel i forbindelse med bolighandler og bankforretninger, hvor der i højere grad kræves specialviden frem for bred juridisk fundering. I sagførerstanden påpeges også et andet aspekt af den øgede konkurrence, nemlig prisniveauer og ventetid. Fremfor at tilføre ekstraudgifter i form af sagførerbistand, kan klienterne i høj grad få udarbejdet dokumenter direkte ved både bank eller ejendomsmægler og dermed spare både tid og penge. Som Højesteretssagfører Hans Henrik Bruun påpeger: "Det er den bedste, mest sagkyndige og hurtigste service til den rimelige pris der vinder" (Sagførerbladet 1939, 62). Med de nye konkurrenter på markedet, er det altså ikke længere blot et spørgsmål om kyndig vejledning, det handler også om pris, serviceniveau og ekspeditionstid.

Det ses desuden, at det generelle sagførerarbejde besværliggøres og fordyres, blandt andet af tinglysningsloven. Det er især de jyske sagførere, der oplever konkurrence fra banker, kreditforeninger og hypotekforeninger og Sagførerrådet opfordres derfor også til at være bevidste om "hvornår dette bliver et egentlig erhverv for konkurrenterne" (Sagførerbladet 1933, 128). Der opleves desuden stigende konkurrence fra de øvrige erhverv, blandt andet forsøger de autoriserede revisorer at påtage sig ordningen af akkordboer, som dog stoppes af Sagførerrådet.

Ydermere begynder banker og sparekasser i højere grad at affatte dokumenter for deres kunder, herunder pante- og overdragelsesdokumenter. Dette betragtes ikke som direkte vinkelskriveri, da der ikke opkræves gebyrer for arbejdet, men det opfattes som en indirekte fratagelse af sagførernes forretning og dermed indkomst. Konkurrencen skævvrides dermed også gennem det økonomiske aspekt, hvor især bankerne tilbyder ydelser uden gebyr. Dokumentaffattelsen af juridiske dokumenter menes ikke at være tilstrækkelig beskyttet og enhver person kan optræde som juridisk rådgiver uden kontrol eller forhindringer. Disse benyttes i København af de mindre bemidlede og i provinsen af mere

velstillede personer, der portrætteres som dem, der søger at spare lidt ekstra (Sagførerbladet 1937, 89).

I lighed med banker og sparekasser ses kredit- og hypotekforeningerne samt revisorer. Disse formår også at øge konkurrencen omkring sagføernes rådgivningsområder. Kredit- og hypotekforeningerne har, ligesom bankerne, gjort sig i affattelse af dokumenter, som sagførerne ellers betragtede som et monopolområde. Ligeledes overtager revisorer i høj grad arbejde i forbindelse med skattesager fra sagførerne og fratager dem dermed yderligere klienter og indtjening. Der ses desuden eksempler, hvor revisorerne har bistået med opretholdelsen af aktieselskaber og de fornødne juridiske forretninger, og tilmed har beregnet sig større honorar end hvad sagførerne ville være berettiget til (Sagførerbladet 1942, 89).

En lignende problemstilling ses omkring ejendomsmæglerhvervet. Her er det især frtagelsen af kommission og skødeskrivning, der udgør en trussel mod sagførerne og deres forretning. Ejendomsformidling har historisk været en opgave, der tilgik sagførerne og sagførerne har derfor været stærke modstandere af ejendomsmæglerens organisering. Det ses, at trods det stigende antal af ejendomsmæglere er disse hverken stærkt organiserede eller har synderlig politisk indflydelse. I perioden 1922-1936 stiger antallet af ejendomsformidlere fra ca. 170 til 420 (Dansk Ejendomsmæglerforening 2004, 138). Denne manglende organisering bliver også et tegn på, at den stærke indsats mod ejendomsmæglerne i højere grad er forsøg på at male et fjendebillede. Hermed fremgår det, hvordan sagførerne selv oplever, at erhvervet presses af øvrige erhverv og hvordan disse eksterne kampe danner baggrund for nye interne kampe om erhvervsområder. Der er dermed ikke nødvendigvis en reel trussel fra ejendomsmæglerne, men et behov for at kontrollere disses udvikling og komme den potentielle trussel i forkøbet.

Oplysnings- og inkassationsbureauerne er den sidste fremtrædende konkurrent. Her hvers kunderne på baggrund af de lave priser og effektiviteten, og på den måde overtages en god del af sagføernes rådgivningsområder. Inkassobureauerne har virke som appendiks til oplysningsbureauerne, en opgave sagførerne er uenige om, hvorvidt kan løftes internt og dermed en kamp om et erhvervsområde, der ikke nødvendigvis er realistisk at vinde. Sideløbende med fremkomsten af disse erhverv ses der, som tidligere nævnt, i disse år en stor stigning i antallet af sagførere. Dette øger yderligere konkurrencen og kampen om klienter og dermed også kampen om *næring*.

Der er ikke eneret på disse områder og det antages derfor ud over pris at handle om blandt andet egnethed, kvalitet og dermed uddannelse – altså den kulturelle og symbolske kapital. I et oplæg om sagførergeringen som erhverv fremhæves det, at ejendomsmæglerne har en teoretisk og praktisk baggrund for vurderinger, hvor sagføreren må nøjes med den teoretiske (Sagførerbladet 1939, 64). Konkurrenterne ved banker og sparekasser og oplysnings- og inkassationsbureauer er derimod i højere grad erhverv præget af jurister og er dermed en intern professionskonkurrence. Disse nyankomne erhverv presser dermed sagførerne på deres rådgivningsret simultant med forøgelsen af sagførerstanden. Dette peger dermed også mod to ganske forskellige typer af konflikter, alt efter om de foregår inden for det juridiske felt eller udenfor. Den symbolske kapital der skabes på baggrund af den sociale, kulturelle og økonomiske kapital, er ikke nødvendigvis det

samme værd blandt ejendomsmæglerne, som den er i det juridiske felt. De nye konkurrenter kan dermed også opdeles i to grupper. På den ene side ses de øvrige jurister, der også har sin plads i det juridiske felt og på den anden side de øvrige erhverv, der tilhører andre felter.

Denne introduktion af konkurrenter i forhold til rådgivningsområder, klienter og sags-typer leder os dermed videre til en analyse af sagførernes politiske legitimitet.

Sagførernes politiske legitimitet

Sagførerne er stærkt organiseret og som en del af et større juridisk felt trækkes der lange tråde ind i centraladministrationen og dermed et politisk felt, hvorigennem sagførerne formår at fastholde deres position. Dette illustreres blandt andet når Justitsministeriet konsulterer Sagførerrådet om ejendomsmæglererhvervet – her aftales der fri næring for ejendomsmæglerne imod et forbud mod skødeskrivning (Sagførerbladet 1944, 58). Dette belyser desuden den politiske magt og legitimitet som feltet besidder, såvel som betydningen af det politiske netværk. Netværket og homologien mellem sagførerne og centraladministrationen illustreres yderligere ved Justitsministeriets konsultation af Sagførerrådet i sager om beskikkelse af nye sagførere (Sagførerbladet 1948, 274). Dette bliver også en vigtig del af Sagførersamfundets egenfortællinger, hvor det bidrager til et internt narrativ om politisk legitimitet og anseelse.

Både centraladministrationen og det politiske hverv er i høj grad præget af jurister, hvilket bliver en katalysator for homologien mellem felterne. Jurister og embedsmænd deler altså ikke blot en fælles forståelse for kapitaler og spillets regler, men indgår også i fælles netværk gennem deres fælles uddannelse. Den stærke homologi betyder dermed, at Sagførersamfundet opnår politisk magt og i sidste ende får mulighed for at influere politik bedrevet fra en ellers tilsyneladende neutral position.

Denne udveksling mellem felterne får også betydning for standens interne kampe. I Sagførersamfundet vokser modstanden mod de konkurrerende erhverv og behovet for at bevare rådgivningsområder og -opgaver. En del af sagførerstanden beskæftiges ved konkurrenter i form af banker og sparekasser, kredit- og hypotekforeninger, samt inkasso- og oplysningsbureauer og betragter ikke dette som værende *ukollegialt*. Her opstår uenighed om, hvorvidt fokus bør ligge på en generel indtægtssikring og hvorvidt dette bør ske på bekostning af de ansatte ved disse bureauer og arbejdspladser. De forskellige positioneringer i Sagførersamfundet leder til uenighed om, hvorvidt og hvordan denne indtrængen på erhvervsområdet kan og bør bekæmpes.

I forbindelse med den eksterne kamp om erhvervsområder begynder de interne kampe også at træde frem.

Standens interne kampe om erhvervsinteresser

Internt i sagførerstanden er der også kamp om erhvervsinteresserne. Disse kampe udmærker sig i særdeleshed ved at tage form af et generationsopgør, hvori de ældre og etablerede sagførere udfordres af en yngre gruppe.

Som tidligere beskrevet sker der i denne periode en stor stigning i antallet af nye sagførere. Det betyder, at den hidtidige organisering af arbejdet kommer under pres, eksternt

såvel som internt. De nye, unge sagførere oplever i højere grad at være økonomisk presede og udfordrede i forhold til rådgivningsområder. De mener således ikke, at deres interesser og rådgivningsområder varetages af de ældre kollegaer, som har siddet i råd og bestyrelser og "skulle varetage hele standens interesser" (Sagførerbladet 1940, 107).

Dette leder dermed til en kamp om, hvordan standen bør organisere sig og hvem der skal agere bannerfører i kampene om klienter og sagstyper, såvel som hvilke kampe der bør udkæmpes.

Generationsskiftet – kampen om hvem der skal kæmpe

Den store stigning i antallet af sagførere leder til et stigende internt pres og nye magtkampe. Den interne kamp mellem Sagførerforeningen af 1924 (SF24) og Sagførerforeningen af 1937 (SF37) illustrerer i høj grad de magtkampe, der definerer både standen og erhvervsinteresserne. Med udgangspunkt i denne kamp vil vi illustrere, hvordan kampene udkæmpes og legitimiteten tildeles.

På den ene side ses Sagførerforeningen af 1924 (SF24). SF24 blev stiftet i 1924 og havde til formål at højne sagførerstandens anseelse. Dette skulle ske gennem slagkraftig håndhævelse af disciplinærbestemmelserne og ved at agere som vælgerforening til rådet og kredsbestyrelsen (Pedersen 1969, 52). Sagførerforeningen af 1924 eksisterer i dag under navnet 'Københavns Advokatforening'.

Sagførerforeningen af 1924 har en del markante medlemmer, herunder (Karl) Oskar Fich (f. 1877). Fich blev født i Kolding og student fra Kolding Latin- og Realskole i 1894 og cand.jur. i 1901 fra Københavns Universitet (der indtil 1936 var det eneste universitet i Danmark, der udbød en juridisk embedseksamen). Fich var dommerfuldmægtig i Nordre Birk i 1905, Overretssagfører i 1909 og Højesteretssagfører i 1918 (Dansk Biografisk Leksikon 2011d). I perioden 1926-29 er han en del af SF24s bestyrelse og medlem af 1. kreds i perioden 1920-26. Fich var formand for Sagførerrådet i 1927-41 og formand for sagførersamfundet, her gennemførte han blandt andet oprettelsen af Sagførerernævnet og Klientkonto-ordningen (Pedersen 1969, 67). Fich var udover sit virke som sagfører desuden medlem af bestyrelser i både banker og virksomheder (Dansk Biografisk Leksikon 2011d).

Et andet fremtrædende medlem af SF24 er Nis Jørgen Gorrissen (f. 1896). Han blev født i Vejle og student ved Østre Borgerdydskolen i København i 1914, cand.jur. i 1920 og derefter sagførerfuldmægtig, Landsretssagfører i 1923 og Højesteretssagfører i 1929 (Dansk Biografisk Leksikon 2011c). I perioden 1929-31 er han medlem af bestyrelsen i SF24 og i 1933-41 er han medlem af bestyrelsen i 1. kreds og desuden formand i perioden 1937-41. Gorrissen er desuden formand for Sagførerernævnet 1941-47 og formand for Sagførerrådet 1947-55 (Pedersen 1969, 74). Gorrissen havde desuden en stærk tilknytning til erhvervslivet, hvor han var formand og bestyrelsesmedlem i et bredt udvalg af erhvervsvirksomheder og kan betragtes som en talsmand for det frie erhvervsliv (Dansk Biografisk Leksikon 2011c).

Frants Dragsted (f. 1890) er også et vigtigt medlem af SF24. Født i København og student ved Gammelholm Latin- og Realskole i 1908. Cand.jur. i 1914 og fuldmægtig ved F. Wolff, herefter Overretssagfører i 1917 (Dansk Biografisk leksikon 2011b). I perioden

1940-48 er han medlem af 1. kreds. Derudover er han fra 1950-51 medlem af Sagførerrådet og Sagførernævnet fra 1953-61, de sidste fire år som formand (Pedersen 1969, 119). Fra 1932 er han formand for Egmont H. Petersen Fonden (nu Egmontfonden) og han er desuden medlem af Bikubens tilsynsråd og forretningsudvalg (Dansk Biografisk leksikon 2011b).

En sidste der skal nævnes, er Axel H. Pedersen (f. 1903). Han blev født i Ballerup og blev i 1921 student fra Døckers skole. Cand.jur. i 1928, landsretssagfører i 1934 og endelig Dr.jur. ved Aarhus Universitet i 1953 (Dansk Biografisk leksikon 2011a). Pedersen er medlem af Sagførerrådet i perioden 1946-57 og 1. kreds i perioden 1944-46 (Pedersen 1969, 274). Han er desuden medlem af SF24 i perioden 1942-45. Derudover varetager han hverv som medlem af lovforberedende udvalg og af bestyrelser for realkreditinstitutioner, boligselskaber og kollegier. I 1957-66 var han næstformand i likvidationskomiteen for A/S Københavns Kreditbank (Dansk Biografisk Leksikon 2011a). Pedersen er desuden forfatter til bogen 'Det danske Advokatsamfund 1919-1969', hvori hvervets historie og udvikling beskrives.

Fælles for disse medlemmer af SF24 er, at de alle besidder en stærk social og kulturel kapital. Der ses tætte tilknytninger til både erhvervslivet og det politiske felt, såvel som at de alle også engageres yderligere i Sagførersamfundet gennem poster i både Sagførerrådet og -nævnet. Dette peger både mod vigtigheden af en stærk social kapital som udgangspunkt, og yderligere på hvordan denne bestyrkes gennem de positioner der indtages i feltet. Dette gør sig desuden gældende for den kulturelle kapital, hvor vigtigheden af uddannelse og titler bliver vigtig.

De stærke tilknytninger til erhvervssektoren kan også indikere en stærk økonomisk kapital. Det ses at flere af medlemmerne har forbindelser til de øvrige erhverv, som ellers beskyldes for at true sagførernes monopol og virke. Det er især de rigtige ansættelsesforhold, uddannelsessteder og forretningsforbindelser, der leder til en stærk symbolsk kapital i feltet. Medlemmernes besiddelse af disse kapitaler, og særligt den tilhørende symbolske kapital, er med til at legitimere SF24s position og magt i feltet.

På den anden side ses Sagførerforeningen af 1937 (SF37). SF37 er dannet specifikt til varetagelse af standens erhvervsmæssige interesser og gennem sagførersamfundet foretages effektive foranstaltninger (Pedersen 1969, 219). SF37 positioneres som en oppositionsforening til den mere etablerede SF24 og beskrives som bestående af hovedsageligt unge sagførere, som i højere grad berøres af den økonomiske usikkerhed og kampen om klienter og sagstyper (Sagførerbladet 1937, 125). Dannelsen af SF37 åbner for diskussionen om standens interesser og hvordan disse varetages bedst muligt – for flest muligt.

Sagførerforeningen af 1937 repræsenteres hovedsageligt ved Landsretssagfører Knud Lund Thoft (f. 1904). Han blev student ved Århus Katedralskole i 1923 og senere cand.jur. i 1928 fra Københavns Universitet. Han startede som sagførerfuldmægtig i Århus i perioden 1928-31 og havde senere sagførervirksomhed i København som landsrets-sagfører (Kraks blå blog 1974). I perioden 1937-40 er han formand for Sagførerforeningen af 1937 såvel som næstformand i det danske sagførersamfunds 1. kreds (Ibid.). Som led i kampen er han desuden beskæftiget i Sagførerrådets erhvervsudvalg i 1953-63 (Pedersen 1969, 223). Derudover er Thoft i perioden 1934-69 udgiver og redaktør for maga-

sinet *Dansk Forsikrings Tidende*. Af medlemmerne af SF37 er Thoft den mest markante og beskrevne. Det er bemærkelsesværdigt, at Thoft og hans kapitaler ikke afviger substantielt fra den etablerede gruppe SF24.

I de første år giver SF24 udtryk for, at foreningerne har et ikke nærmere defineret forhold, men de retter samtidig kritik af SF37 som “uoriginale og uden værdigt indhold” (Sagførerbladet 1939, 61). SF24 lægger vægt på, at foreningerne har samme mål, men metoderne til at opnå dette divergerer. Derudover bliver det klart, at foreningerne ikke besidder samme legitimitet og status. Det er blandt andet SF24s hensigt at forhindre medlemskab af begge foreninger. Dette kan både forstås som en manglende respekt overfor arbejdet i SF37, men også være et udtryk for en opfattelse af dem som en trussel. Ifølge SF24 skal den grundlæggende forskel mellem foreningerne altså findes i deres arbejdsmetoder. Hvor SF24 arbejder internt gennem kredsbestyrelser og råd, går SF37 derimod efter direkte aktion. Dette kommer blandt andet til udtryk, da SF37 henvender sig direkte til Justitsministeriet angående vinkelskriveriet og dermed går uden om de officielle kanaler (Sagførerbladet 1939, 126). Disse metoder kritiseres stærkt af SF24 og Sagførersamfundets officielle organer, men “hvis spørgsmålene mødes med passivitet må man henvende sig til næste led” (Ibid.). SF37 lavede blandt andet skrivelser til banker omkring ophør af vinkelskriveriet og dette betragtes som et brud på den hierarkiske opbygning i Sagførersamfundet. SF37 mener dog kun at have arbejdet for at fremme erhvervsinteresser og at man dermed er nødsaget til at omgå hierarkiet. Desuden ses det også, at SF37 henvender sig direkte til flere konkurrenter for at indgå aftaler omkring eneret og fordeling af rådgivningsopgaver, herunder banker og disses dokumentskrivning (Ibid.). Der lader altså til at være en kamp mellem henholdsvis de ældre, som er interesseret i at holde på visse former og deres sociale kapital og dermed monopol på at skabe forandring, og de unge, der er nødt til at gå mere *direkte* til værks, fordi de ikke besidder den samme kapital i feltet.

Denne tilgang betyder, at flere ledende medlemmer af SF24 allerede i 1939 opfordrer til direkte afstandtagen fra SF37. Under anklager fra blandt andet Sagfører H.C. Langkjær beskyldes disse for at mangle “kollegialitet, loyalitet og klogskab” (Sagførerbladet 1939, 53). SF37s metoder og tilgange overskrider dermed Sagførersamfundets rammer og strukturer – det vil sige det interne hierarki – og det er især de direkte henvendelser til politikere og myndigheder angående problemstillinger, der ellers var at betragte som rådspørgsmål, for eksempel diskussionen om eneret og erhvervsområder.

Blandt Sagførrådet og SF24, hvor vi har etableret sammenfald i medlemmerne, opleves det at SF37 tager patent på kampen om erhvervsinteresserne og skaber et narrativ om, at der ikke tidligere har været tilstrækkelig opmærksomhed rettet mod erhvervsinteressernes bevarelse. Blandt SF24 er der en følelse af, at de aktivt har kæmpet for interesserne gennem tiden og dermed aktivt får frataget deres legitimitet gennem dette narrativ. Sideløbende rettes der en skarp kritik af den unge forening: deres resultater er minimale og de tager æren for resultater, der ikke er deres. Derfor opfordres der til, at såfremt man tager standens sundhed og anseelse seriøst, skal man støtte op om SF24 og forsvare arbejdet i SF37 (Sagførerbladet 1940, 105). Denne opfordring sker på et medlemsmøde i SF24, hvor den generelle utilfredshed med foreningen italesættes: “De opnåede resultater

som foreningen har taget æren for, er minimale og ikke deres fortjeneste. Alle der sætter standens vel og anseelse højt må arbejde for valget af 1924's kandidatliste." (Sagførerbladet 1940, 105). Hermed understreges også vigtigheden af at holde disse uden for kredsarbejdet omkring erhvervsinteresser (Ibid.).

Uenigheden mellem de to foreninger ligger blandt andet i spørgsmålet om, hvordan man bør frede standens arbejde: Bør dette foregå igennem monopol eller kan der opnås bedre beskyttelse gennem at hæve dygtigheden og den offentlige anseelse? Dermed positioneres både foreningernes formål og metoder i direkte opposition til hinanden. Denne positionering skabes simultant af de to grupper, der begge ønsker at ses i opposition til hinanden og dermed kæmper om legitimiteten.

Kampen mellem de to foreninger blusser især op i 1939, hvor der vælges fire ud af ni medlemmer fra 1937 til bestyrelsen af Sagførerforeningens 1. kreds og de resterende fem opfyldes af medlemmer af 1924. SF24 udtrykker eksplicit, at dette skal forstås som en lignende tilslutning til foreningen i sagførerstanden. Her beskyldes SF37 igen for værende "uoriginale og uden indhold af værdi" (Sagførerbladet 1939, 61). Dette kan dermed både tolkes som et angreb på SF37s gerninger og et forsvar mod opfattelsen af mangel på handling fra SF24.

På generalforsamlingen for SF24 i februar 1939 konstateres det, at sagførernes erhvervsudsigter har været præget af uro, ikke mindst på grund af de unge og SF37s tilgang til spørgsmålet. Kampen om erhvervsinteresserne presses yderligere af en række faktorer, herunder det stigende antal sagførere, den økonomisk ringe betydning af monopolet på proceduren, den voksende konkurrence på tidligere monopolområder, såvel som den økonomiske tilbagegang blandt middelklassen i befolkningen, der tidligere var kunder ved sagførerstanden, men nu søger billigere rådgivning. Desuden fylder retssager i stigende grad, men uden en betydelig ændring i det økonomiske aspekt, hvilket også betyder at dette ofte – i deres narrativer – bliver en underskudsforretning.

Anført af sagfører K.L. Thoft og SF37 ses banker og sparekasser dog samarbejdsvillige omkring sagførernes erhvervsinteresser. Allerede i 1940 har bankerne og Erhvervsudvalget indgået bindende aftaler om, hvordan den juridiske forretning kan og må udføres og hvilken rolle sagføreren spiller.

Som tidligere beskrevet er kommissionsvirksomheden overgået til ejendomsmæglere. Bankerne og sparekasser, kredit- og hypotekforeninger og revisorer har desuden gjort stort indgreb på sagførernes erhvervsområde. Derudover ses tinglysningsloven som en yderligere indskrænkelse af sagførernes mulighed for eneret. Eneretten vurderes af SF24 ikke som en politisk mulighed og derfor må standens anseelse og effektivitet være det bedste værn for erhvervet: "Den bedste, mest sagkyndige og hurtigste service til den rimeligste pris vinder" (Sagførerbladet 1939, 62). Dermed lægges der op til en kamp om erhvervsinteresserne og -områderne, som skal opnås igennem at levere den bedste, hurtigste og billigste service frem for politisk fastsatte restriktioner. Men denne tilgang medfører dog også et pres på de yngre sagførere, der i forvejen plages af ringe økonomiske vilkår og kamp om klientellet. Denne tilgang afspejler dermed også interesserne hos de etablerede sagførere, der i højere grad kan koncentrere sig om hvervet som en "gerning" (Sagførerbladet 1940, 107). Aktører med de største kapitalbesiddelser foretrækker at byg-

ge deres status på den, mens de mindre bemidlede aktører i højere grad søger mod formaliserede løsninger.

Ulmende uenighed og voksende modstand

Uenigheden omkring metoder og mål leder til, at den øgede differentiering mellem SF24 og SF37 begynder at fylde mere i sagførernes interne diskussioner. I et referat fra Sagførerforeningen af 1924 udtrykkes fx, at ”det nye 1937 kommer med er ikke godt og det gode er ikke nyt” (Sagførerbladet 1939, 66). Det er især arbejdet uden om sagførrådet og dermed uden om det interne hierarki, der af den etablerede del af standen betegnes som ”grov organisatorisk uorden” (Ibid.). I et indlæg i Sagførerbladet besvarer SF37s formand Thoft disse beskyldninger. Han lægger især vægt på, at SF37 er opstået som følge af erhvervsforholdenes tilstand og en opfattelse af manglende handling overfor vinkelskriveriet. Foreningens metoder bliver blandt andet kritiseret af Overretssagfører Niels Busch-Jensen (daværende redaktør på Sagførerbladet og senere Justitsminister), men Thoft betragter disse som nødvendige – ”når man møder passivitet, må man fortsætte til næste led” (Sagførerbladet 1939, 126).

Ifølge SF37 har deres henvendelser til bankerne angående ophør af vinkelskriveri været succesfulde og de mener udelukkende at arbejde for at fremme hvervet. Thoft og SF37 har desuden indgået forhandlinger med københavnske banker og disse udfærdiger nu ikke længere pante- og overdragelsesdokumenter og der er indgået en generel aftale om ikke at udfærdige juridiske dokumenter uden om sagførerne (Sagførerbladet 1939, 215). SF37 opfatter dermed deres henvendelser som succesfulde.

På det ordinære sagføermøde i 1939 berettes det fra Overretssagfører Aage Elmquist (senere Justitsminister), at Rigsdagen ikke er mildt stemt overfor sagførerne. Det menes, at sagførerne tager (for) høje salærer og eneret betragtes heller ikke som nødvendig for sagførerne. Vinkelskriveriet bør derimod betragtes som sund konkurrence og dokument-skrivningen kan ifølge Rigsdagen heller ikke klandres for at være samfundsskadelig (Sagførerbladet 1939, 215). Såfremt sagførerne ønsker at opnå eneretten, må der altså fremlægges bevis for, at konkurrencen er skadelig for den danske befolkning. Dermed er der ikke, trods de stærke forbindelser mellem felterne, ubetinget opbakning til sagførernes ønsker blandt det øvrige juridiske felt.

Den tilbageholdende tilgang fra SF24 og Sagførersamfundet generelt kan dermed også være et forsøg på at bevare forbindelsen mellem felterne. SF37 positionerer sig dog i opposition til dette og finder blandt andet inkassobureauerne både skadelige og ukollegiale. Inkassationer betragtes som værende af stor organisatorisk og økonomisk værdi for de yngre sagførere. Her holdes fokus dog på konkurrencens erhvervsskadelighed.

Trods uenighederne bliver det svært at overse SF37s arbejde. En opgørelse over de erhvervsmæssige fremstød i sagførerstanden publiceres af Sagførrådet. Her ses det, at der ikke har været erhvervsmæssige eller rådgivningsmæssige udvidelser udover fuldmægtigeloven i 1933 (Sagførerbladet 1940b, 1). Selvom SF37 beskrives som ”forkætrede”, anerkendes de til en vis grad for deres opnåede resultater (Ibid.). I et indlæg af Overretssagfører Richard Møller gives der desuden udtryk for, at en forbedring af sagførernes

økonomiske vilkår vil kræve mere end det (store) arbejde fra de forretningsdrivende i Sagførerrådet – Det vil i høj grad kræve samlede kræfter (Ibid.).

Generelt bliver forholdet og stridighederne mellem de to foreninger genstand for stor diskussion i Sagførerbladet. Landsretssagfører Karsten Fønss bemærker i et indlæg i Sagførerbladet, hvordan der viser sig en stigende interesse for de yngre sagføreres kår og ønsker (Sagførerbladet 1940, 107). Disse har ikke været varetaget af de ældre i deres repræsentationer i råd og bestyrelser, trods løftet om at varetage hele standen. SF37s opstand har været yderligere katalysator for diskussionen om standens interesser og varetagelsen af disse. Fønss fremhæver, at de unge er tal- og stemmemæssigt stærke, men foreningen drager de unge med propaganda (Ibid.). Fokus for propagandaen er diskussionen om eneretten, hvor især SF37s tilgang opfattes som unuanceret og ifølge Fønss bør striden i virkeligheden centrere sig om, hvorvidt udvidelsen kan gennemføres uden at skade standens øvrige interesser. Sagførerforeningen af 1924 betragter dermed ikke sig selv som modstandere af udvidelse af eneretten, men at dette bør afvejes mod standens offentlige anseelse.

Stridighederne kulminerer yderligere til bestyrelsesvalget i 1. kreds i 1940. SF37 får to mandater og SF24 får nu syv. Ved det tidligere bestyrelsesvalg havde SF37 modtaget 4 ud af 9 mandater. Nederlaget viser, at SF37 har formået at styrke den interne interesse for erhvervsinteresserne, men også hvordan de har formået at samle den resterende stand mod sig. Det ses blandt andet gennem udtalelsen, at SF37 har “fået hvad der tilkommer dem og mere får de ikke” (Sagførerbladet 1940, 111). De beskyldes fortsat for at påberåbe sig resultater, der ikke er deres og at tage æren for det arbejde, der tilkommer Sagførerrådet og Sagførerforeningen af 1924 (Ibid.). Dette markerer et enormt nederlag for SF37 og Thofts formandskab. Det resulterer i at sagfører Poul G. Nielsen overtager formandskabet.

Umiddelbart før sin afgang holdt Thoft en tale. Her hævder han, at SF24 ikke har nogen vision for erhvervsarbejdet og at SF37 desuden betragter arbejdet omkring erhvervsinteresser som noget der bedst arbejdes for i kredsbestyrelserne og lokalområderne. Den københavnske centrering af magten betyder, at problemstillingerne og udfordringerne i høj grad bærer præg af kampe, der er afgørende for hvervet i storbyen. Som tidligere nævnt opleves der forskellige problemstillinger i forhold til hvervet alt efter den geografisk placering.

Udover centreringen af magten og den manglende indsats i forhold til klienter og arbejdsopgaver har SF24 i deres forsøg på at fastholde magten sat det gode samarbejde over styr. I et forsøg på at bevise deres egen eksistensberettigelse er de derfor gået efter personer og metoder i SF37. Ifølge Thoft påstår SF24 at repræsentere den samlede stand, men dette er udelukkende symbolsk og de ”repræsenterer i virkeligheden kun 24-25 københavnske dominerende koncernforretningers interesser” (Sagførerbladet 1940, 111). Ledelsen har interessekonflikt, da flere personer har erhvervsmæssig tilknytning til dem, der ellers påstås at bekæmpes (Ibid.). De kapitaler der er med til at sikre SF24-medlemmernes position i feltet angribes altså af Thoft og SF37. Det er efter denne udtalelse og SF37s store tilbagegang, at Thoft trækker sig som henholdsvis formand for foreningen og som medlem af 1. kredsbestyrelse. Thoft og foreningen beskyldes desuden for at have rettet

angreb mod Sagførerbladet og anklaget dem for at være ensidige og lave fordelagtig dækning af SF24.

Efterspillet

I 1939 begravdes spørgsmålet om eneret for en tid. Forslaget om eneret på rådgivningsområder nedstemmes med stemmerne 86-39. Samtidig ses det, at tidligere indsatser har givet grobund for yderligere opblomstring af vinkelskriveriet. Dette medfører også, at strategien om at hævde standens offentlige anseelse og det stærke kollegiale samarbejde ikke længere er tilstrækkelig og på det ordinære almindelige sagføermøde i Odense 1941 bemærker Oskar Fich i sin tale, at "bedre bistand og stærkt kollegialt samarbejde er ikke længere nok til at bekæmpe vinkelskriveriet – Det kollegiale samarbejde må udvides" (Sagførerbladet 1941, 143). Den yderligere bekæmpelse af vinkelskriveriet skal ske gennem en udvidelse af det kollegiale samarbejde – for eksempel ved ikke at have samarbejde med ejendomsmæglere. I forhold til eneretten er der dog ifølge Fich ikke mere at undersøge – at gå til lovgivningsmagten med anmodning om reformer vil betyde afkald på yderligere frihed (Ibid.). Dermed bliver det en strategisk afståelse fra målet om eneretten, da det vurderes, at dette ikke kan opnås uden at gå på kompromis med andre aspekter af erhvervet.

SF37s tilbagegang accelereres yderligere ved 1. kredsmøde i 1942. Perioden beskrives ellers som en rolig tid internt, men også som en periode der ikke opfordrer til stridigheder om mindre spørgsmål (Sagførerbladet 1942, 93). SF37 havde afvist et fredsvalg, da man ønskede at se tilslutningen og interessen for foreningens arbejde. Trods udtalt støtte fra Landsretssagfører Torkild Hansen (medlem af Sagføerrådet, tidligere SF24 og senere redaktør på Sagførerbladet) går SF37 tilbage med ét mandat og ender dermed med ét ud af ni mandater. Dette betyder, at det nu udelukkende er Landsretssagfører Poul G. Nielsen, der repræsenterer foreningen i Sagførersamfundets 1. kreds. Efter valget påpeges det, at SF24 har overtaget mange af SF37s forslag til støtte af erhvervsinteresserne (Ibid.). Her ses det, at synspunkter som tidligere har været repræsenteret ved SF37, nu internaliseres af SF24 og fremsættes som egne forslag. Dette tyder altså på en ændring i feltet som SF24 formår at anvende.

For at sikre standens offentlige anseelse og bevare de eksisterende monopol- og rådgivningsområder, underkastes denne nu yderligere intern kontrol i form af disciplinærmyndighed. Derudover er der fortsat fokus på et stærkt sammenhold som en vigtig del af standens offentlige anseelse. Efter SF24s fremgang bliver den officielle strategi at fremme sammenholdet gennem en individuel følelse af en 'særlig kvalificeret moral', som der forlanges og forventes i erhvervet. Fokus på den særlige moral og standens sammenhold træder dog i baggrunden i perioden under og efter 2. verdenskrig. I denne periode beskæftiger Sagførerbladet og Sagførersamfundet sig hovedsageligt med problemstillinger vedrørende besættelsen og landsforræderi.

Hvad vi således har set, er foreningernes kamp om legitimitet og retten til at definere feltet og de dertil hørende erhvervsinteresser. SF37 fremstiller sig som en erhvervspolitisk forening, men deres holdninger og kampe opnår ikke legitimitet før de internaliseres og sættes i spil af SF24. Deres tidligere forsøg på at opnå monopol og mindske konkur-

rencen fra de øvrige erhverv affejes og betragtes først som legitime standpunkter efter deres tilbagegang og SF24s overtagelse af erhvervspolitikken.

Én samlet stand

Efter retsopgøret i 1948 vender man igen tilbage til spørgsmålet om sagførersamfundets erhvervsinteresser. Der bliver i stigende grad fremlagt lovforslag med interesse for standen og Sagførerrådet indsender også på eget initiativ henstillinger om ændringer i de fremlagte lovforslag (Sagførerbladet 1948, 274). Standen repræsenteres desuden i stigende grad ved deltagelse i regeringens udvalg og kommissioner. Ifølge Højesteretssagfører (og daværende formand for Sagførerrådet) Gorrisen peger dette på en generel forbedring i samarbejdet med lovgivningsmagten. Samarbejdet med Justitsministeriet er dog fortsat stærkt (Ibid.). Ydermere fortsættes arbejdet med at bekæmpe bankernes vinkelskriveri og tilsynet med inkassobureauerne genoptages.

Efter retsopgøret ses der yderligere tilnærmelse mellem de to foreninger. SF37s tilbagegang betyder også tab af indflydelse og de fortsatte udfordringer med vinkelskriveri leder SF24 til at overtage yderligere erhvervspolitiske standpunkter fra SF37. Dette gælder for eksempel synet på samarbejder med vinkelskrivere og her ses det, at de mål og metoder, der tidligere blev betragtet som uoriginale og grove nu i stigende grad overtages af SF24 og dermed tilføres legitimitet. Trods tilbagegangen og SF24s overtagelse af deres erhvervspolitik, fortsætter SF37 dog sit virke som forening og arbejdet for sikring af erhvervsinteresserne.

I 1950 udvides listen over de oplysnings- og inkassobureauer, som sagførerne må samarbejde med (Sagførerbladet 1950, 157). Dermed opstilles der også en forventning om, at sagførerne ikke samarbejder med øvrige bureauer. Flere sagførere er dog også på dette tidspunkt beskæftiget ved oplysnings- og inkassobureauer og mener, at dette er et indgreb i deres erhvervsinteresser. Disse har tidligere været beskyttet under SF24, men med overtagelsen af SF37s erhvervspolitik er de nu udsatte. Samtidig leder dette til, at forslaget om sagførerstandens eget oplysningsbureau rejses igen, men Sagførerbladets redaktion er hverken begejstrede for ideen om et inkassokontor eller et oplysningsbureau: ”hvis sagførerne ønsker at beholde deres arbejdsområde for sig selv, bør de ikke invadere andres” (Sagførerbladet 1950, 397). Dette kan forstås som et eksempel på hævde af standens offentlige anseelse. Derudover forsøger man at fratage vinkelskriverne yderligere legitimitet gennem opfordring til ikke at yde juridisk hjælp til borgere, der har benyttet vinkelskrivere for derefter at opsøge sagførerbistand. I Sagførerbladet fra 1952 gøres der dog opmærksom på, at en sådan kollektiv nægtelse ikke er tilladt jævnfør Retsplejelovens §132, men at sagførerne individuelt gerne må nægte bistand (Sagførerbladet 1952, 15). Dermed kan sagførerne ikke kollektivt nægte juridisk bistand til klienter, der tidligere har benyttet sig af vinkelskrivere. Beslutningen må dog gerne træffes individuelt.

Vinkelskriveriet er i høj grad genopstået efter krigen og det ses, at feltet af konkurrenter udvides yderligere med revisorer, vekselere, arkitekter og lignende (Sagførerbladet 1952, 240). På trods af den interesse, der er blevet skabt for sikringen af standens erhvervsinteresser, er disse stadig under pres. SF37 fremsætter derfor et forslag om oprettelse af et erhvervsudvalg, der udelukkende varetager standens erhvervsinteresser (Ibid.).

Standens fremtid

I 1953 træder fokuset på bekæmpelse af vinkelskriveriet i baggrunden til fordel for – endnu engang – spørgsmålene om varetagelse og højnelse af standens offentlige anseelse. Her skifter fokus dermed for alvor fra den direkte bekæmpelse til bevaring af standens anseelse. Dette skal blandt andet ske gennem indførelsen af klient-kontoen, som skal sikre mod økonomisk misbrug blandt sagførerne. Dette sker ud fra ideen om at “pligten til at varetage klientens interesser går forud for de kollegiale hensyn” (Sagførerbladet 1953, 102). Dette forslag leder dog til beskyldninger om, hvorvidt Sagførerrådet har til hensigt at understøtte revisorernes erhvervsinteresser og sikre disse yderligere arbejde. Det påpeges desuden, at dette ikke vil have en præventiv effekt i forhold til varetagelsen af erhvervsinteresserne: “Sagførerne er ikke uhæderlige men en uhæderlig sagfører kan altid finde en uhæderlig revisor” (Sagførerbladet 1953, 209). Dette illustrerer dermed overgangen fra den direkte kamp om rådgivningsområder til forsøget på at vinde disse gennem kvalificering og ekspertise. I stedet for at søge politisk opbakning til monopol på rådgivningsområder, går man igen tilbage til forsøget på at vinde disse gennem levering af den bedste service og ekspertise.

Overgangen bestyrkes af samfundsudviklingen og det øgede behov for specialisering. Sagførernes forsøg på at monopolisere rådgivningsområder har ikke været succesfulde og nye aktører kommer til. Dette medfører ifølge sagførerne yderligere øgning af vinkelskriveriet og dermed yderligere indtrængen på rådgivningsområder, som sagførerne tidligere har betragtet som *deres*. Dette leder til fokus på kvalificering og ekspertise. Eftersom monopolisering og eneret har vist sig ufrugtbar, fortsætter man nu arbejdet med at sikre sagføreren som den bedste mulighed – blandt andet med fremhævelsen om, at det i sidste ende kan være dyrere med den billige løsning ved vinkelskriverne. Dermed et forsøg på at positionere erhvervet som mere legitimt end konkurrenterne og dermed konkurrencedygtigt. Dette understøttes både af de eksterne tiltag såsom erstatningsfonden og klientkontoen, men også de beskrevne interne diskussioner om afståelse fra samarbejde med vinkelskrivere, såvel som udelukkelse af kunder, der har benyttet disse.

Med det øgede fokus på standens anseelse går SF24 og SF37 fra at være oppositionsforeninger til at samarbejde. SF24 har formået at delegitimere SF37s diskurser og indsatser for derefter at overtage og internalisere disse. Samtidig ses det, at SF37 i højere grad formår at indgå i samarbejde og dermed underlægge sig spillereglerne uden Thoft ved roret. Thoft udmærker sig dog som medlem af Sagførersamfundets erhvervsudvalg, hvor han igen arbejder for sikringen af standens erhvervsinteresser. Erhvervsudvalget udarbejder desuden en undersøgelse for at kortlægge omfanget af vinkelskriveri. Her kan det ses, at siden 1939 er andelen af sagførertinglyste dokumenter i København faldet fra 64,2 procent til 47,9 procent og samtidig er den samlede værdi af de tinglyste dokumenter faldet fra 78,9 procent til 59,8 procent (Sagførerbladet 1955, 313). I 1955 er 57,3 procent af de tinglyste dokumenter i hele landet anmeldt af sagførere og de resterende 42,7 procent af ikke-sagførere (Ibid.). Dermed er ikke blot mængden af tinglyste dokumenter faldet, men også værdien af de tinglyste dokumenter. Dette viser, at sagførerne fortsat er presset på deres rådgivningsområder simultant med den stigende mængde af jurister.

Vinkelskriveriet tiltager desuden i en institutionaliseret form. I 1954 sættes der blandt andet fokus på vinkelskriveriet i jordbrugsudvalget og dermed sker der indtog på det statslige område (Sagførerbladet 1955, 221). Dette betyder også, at juristerne i centraladministrationen nu bliver en del af konkurrenterne og at sagførerne nu også oplever konkurrence fra det statslige område. Det konstateres desuden, at akkord- og kreditforeningerne i stort omfang har overtaget sagførernes tidligere erhvervsområder, herunder bobehandling (Ibid.). Det ses altså, at sagførernes monopol og rådgivningsområder indskrænkes betydeligt og at de eksisterende indsatser for sikring af erhvervsinteresserne ikke har haft betydelig effekt. Der opfordres til at søge regler lig de, der eksisterer omkring inkasovirksomhederne.

På dette tidspunkt beskrives hovedudfordringerne som den voksende sagførerstand og det øgede behov for specialisering. Det udtrykkes blandt andet som "Faren ved at specialisere sig er, at det kan ende med at man bliver specialist" (Sagførerbladet 1956, 141). Det frygtes, at den fortsatte tilgang af jurister og specialisering vil indskrænke sagførergerningen til at fordele klienterne på de bedst egnede specialister frem for *all-around* sagføreren. Dette styrker desuden Erhvervsudvalgets genfundne interesse for eventuel begrænsning i tilgangen til sagførerhvervet.

Dette leder hen mod en stigende interesse i titel- og uddannelsesspørgsmålet. Der er blandt andet fokus på eventuel afskaffelse af Højesteretsprøven (Sagførerbladet 1955; Sagførerbladet 1956). De øgede krav om specialisering leder ydermere til diskussioner om jurauddannelsens indhold og eventuelle mangler. Samtidig ses der en mulighed for at skabe yderligere faglig loyalitet og professionsetik gennem uddannelsen, hvorved der kan skabes en mulighed for at styrke de interne regler og overbevisninger i samfundet. Ligeledes ved vi, at sagfører titlen officielt udskiftes til advokat i 1957. Hermed er vi fremme ved titel- og uddannelsesspørgsmålet og den fortsatte kamp om legitimitet. Dette åbner op for yderligere undersøgelse af de ændringer sagførerstanden har undergået og hvordan de interne kampe derom fortsat udspiller sig.

Konklusion

I denne artikel har vi dykket dybere ned i det danske sagførersamfund og gennem Bourdieus professionskritik har vi kunne kortlægge de interne kampe, der har fundet sted i perioden 1922-57. Ved at gå ud over professionsbegrebet og i stedet betragte sagførerstanden som et felt har vi kunnet afdække de interne og eksterne kampe, her illustreret ved foreningerne Sagførerforeningen af 1924 og Sagførerforeningen af 1937. Det ses, at kampene om retten til at definere sagførerstandens erhvervsinteresser i høj grad formes af samfundskonteksten, hvor der både opstår en stor stigning i mængden af jurister og behovet for specialiseret rådgivning, som begge truer sagførernes mulighed for næring.

Det fremgår, at den store udvidelse i konkurrenter på sagførernes rådgivningsområder udgør en stor opfattet trussel for erhvervet. Her sammenlignes den juridiske virksomhed udøvet af og i øvrige brancher som decideret *vinkelskriveri*. Samtidig opstår der en kamp om legitimitet, internt såvel som eksternt. Internt illustreres denne kamp gennem de to foreninger, der i høj grad tager form af et generationsopgør. På den ene side positioneres SF24, som er de etablerede sagførere, og på den anden side SF37, der repræsenteres af en

nyere og dermed ikke lige så veletableret gruppe sagførere. Trods sammenfald i baggrund ses det, at grupperne præsenterer forskellige løsninger på kampen om næring. SF37 fokuserer på opnåelse af monopol på rådgivningsområder. De kritiseres i høj grad for at benytte grove metoder og gå imod den sociale orden. SF24 kritiseres derimod for at repræsentere en udvalgt skares interesse og have tætte tilknytninger til de erhverv, som der knyttes til vinkelskriver-udfordringen. SF24 mener desuden, at gode forhold for sagførerne opnås gennem høj offentlig anseelse samt solide og anerkendte kompetencer.

Trods sagførernes umiddelbart ens baggrund og kapitaler ses det, at medlemmerne af SF24 i høj grad også repræsenteres i alle organer af Sagførersamfundet, blandt andet i Sagførernævnet, Sagførerrådet og andre relevante stillinger. Dette er også med til at skabe yderligere legitimitet omkring SF24s synspunkter, da disse repræsenteres i alle led af organisationen.

SF37 opnår aldrig legitimitet i feltet og i sidste ende internaliseres deres holdninger og formål af SF24 og overflødiggør dermed oppositionsgruppen. Dette markerer starten på en internt fredeligere tid, som dog stadig præges af udfordringer med vinkelskriveri og retten til rådgivningsområderne. Dette leder i sidste ende til en internt delt overbevisning om, at udvidelsen af antallet af medlemmer i standen bør begrænses og at der er et behov for udvikling i forhold til både uddannelses- og titelspørgsmålet. Ønsket om begrænsning af standen ses også i andre lande og leder videre mod en analyse af Richard Abels begreb *social closure*.

Endelig kan det ses, at de kampe der udkæmpes i perioden, i høj grad minder om de monopol- og magtkampe, der stadig udkæmpes i og omkring erhvervet. I dag kan der trækkes tråde til kammeradvokatens monopol på statens behov for advokatydelse. Ligeledes ses der lignende kampe med øvrige erhverv, blandt andet på markedet for bobestyrerboer, hvor revisorerne presser på for at åbne markedet.

Siw Busborg, Cand.soc. i Cultural Sociology (First author)

Ole Hammerslev, Ph.d., Professor Juridisk Institut, Syddansk Universitet

Noter

- ¹ Klientkonto, en speciel konto, som advokater er pålagt at oprette. Advokater skal have en bogføringskonto, som til enhver tid viser størrelsen af advokatens hele tilsvær af betroede midler og indsætte midlerne på en særskilt konto, *klientbankkonto*, i et pengeinstitut (Den Store Danske 2009a).
- ² I tilfælde hvor advokatens ansvarsforsikring ikke dækker, kan *Det Danske Advokatsamfunds Erstatningsfond* helt eller delvist dække klientens tab (Den Store Danske 2009b).
- ³ En vinkelskriver er en person, der uden at have opnået beskikkelse som sagfører driver virksomhed med juridisk rådgivning (Den Store Danske 2009c).

Litteraturliste

- Bakka, Jørgen Frode. 1975. "Politikerne Og Deres Eksperter". In *Eksperterne Og Magten*, red. Gullestrup, Hegland og Herskin. Skjern: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Blegvad, Britt-Mari. 1973. *Juristens Rolle i Samfundet*. Kbh: Institut for Organisation Arbejdssociologi.
- Bourdieu, Pierre, og Wacquant, Loïc. 1992. *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press
- Bourdieu, Pierre. 1988. "Vive La Crise!: For Heterodoxy in Social Science." *Theory and Society* 17, no. 5: 773–87.
- Bourdieu, Pierre. 1992. "Thinking About Limits." *Theory, Culture & Society* 9, no. 1: 37–49.
- Dansk Biografisk Leksikon. 2011a. "Axel H. Pedersen". Tilgået januar 2022.
https://biografiskeksikon.lex.dk/Axel_H._Pedersen.
- Dansk Biografisk Leksikon. 2011b. "Frants Dragsted (Advokat)". Tilgået januar 2022.
https://biografiskeksikon.lex.dk/Frants_Dragsted_-_advokat.
- Dansk Biografisk Leksikon. 2011c. "N.J. Gorrissen". Tilgået januar 2022.
https://biografiskeksikon.lex.dk/N.J._Gorrissen.
- Dansk Biografisk Leksikon. 2011d. "Oskar Fich". Tilgået december 2021.
https://biografiskeksikon.lex.dk/Oskar_Fich.
- Dansk Ejendomsmæglerforening. 2004. *Ejendomsmæglernes historie bind 2*. London: Dansk Ejendomsmæglerforening.
- Den Store Danske. 2009a. "Klientkonto". Tilgået december 2021.
<https://denstoredanske.lex.dk/klientkonto>.
- Den Store Danske. 2009b. "Advokat". Tilgået januar 2022.
<https://denstoredanske.lex.dk/advokat>.
- Den Store Danske. 2009c. "Vinkelskriver" Tilgået januar 2022.
<https://denstoredanske.lex.dk/vinkelskriver>.
- Dezalay, Yves, and Bryant G. Garth. 2001. "The Big Five Versus Big Law: Confrontational Rhetoric in the Service of Legitimizing Shifting Relationships Between Business and Law." In *The Internationalization of the Practice of Law*, eds. Jens Drolshammer og Michael Pfeifer, 513–535. The Hague: Kluwer Law International.
- Hammerslev, Ole. 2003. *Danish Judges in The 20th Century: A Socio-Legal Study*. Kbh: DJØF-Publishing.
- Hammerslev, Ole. 2020. "Lawyers in Denmark, Sweden & Norway: Liberalisation, differentiation and the emergence of a market for legal services." In *Lawyers in 21st-century societies: National reports*, eds. Richard L. Abel, Ole Hammerslev, Hilary Sommerlad and Ulrike Schultz, 175–192. Oxford: Hart Publishing.
- Hansen, Jørgen. 1986. *Advokatgerningen som liberalt erhverv*. Kbh: Juraconsult.
- Hegland, Tore Jacob. 1975. "Ekspertsamfundet". In *Eksperterne Og Magten*, red. Gullestrup, Hegland og Herskin. Skjern: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Kraks Blå Bog. 1974. "THOFT, Knud Lund". Tilgået december 2021.

https://www.rosekamp.dk/kbb_74_ALL/T.htm#THOFT%20Knud%20Lund.

Kropp, Kristoffer. 2009. "Registrantanalyse". In *Refleksiv Sociologi i Praxis*, red. Ole Hammerslev, Jens Arnholz Hansen og Ida Willig, 173-190. København: Hans Reitzel.

Pedersen, Axel H. 1969. *Det Danske Advokatsamfund*. Odense: Juristforbundets Forlag.

Poulsen, Birgitte. 2016. "Semistrukturerede interviews". I Catharina Juul Kristensen & M. Azhar Hussain, *Metoder i samfundsvidenskaberne*, 75-94. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Tamm, Ditlev 2007. *Bag Kapperne – Danske advokater i det 20. århundrede*. København: Forlaget Thomsen.

Sagførerbladet: Medlemsblad for Det danske Sagførersamfund: Officielt Organ for Sagførerrådet. 1928-1957. København: Det danske Sagførersamfund.

Kødelige begreber i praksis

Loïc Wacquant & Dieter Vandebroeck

Hvis man ser bort fra dine skrifter om Pierre Bourdieus teorier, så er du bedst kendt for din "kropslige etnografi" om boksning og dine strejftog ind i den "dødelige trekant" af klasse, race og den straffende stat i den dobbeltsidede storby. Men den biografiske og akademiske rejse der bragte dig til Chicagos South Side-kvarter, som var det primære sted for dine studier, er læserne ikke bekendte med. Kan du skitsere din vej til socialvidenskaberne: din indledende træning som industriøkonom, dit møde med Bourdieu i de tidlige 1980'ere, dine første feltarbejder i Ny Kaledonien? Jeg er særligt interesseret i de intellektuelle kilder og strømninger, der formede dig som spirende sociolog.

Alle sociologer er formet af deres sociale ophav og erfaringer. Jeg er født i det sydlige Frankrig og opvokset i en lille landsby tæt på solrige Montpellier – som fireårig boede jeg et år i Auguste Comtes fødehus! Jeg blev sensibiliseret over for social ulighed af mine forældres opadgående livsbane (min far var botanisk forsker, min mor skolelærerinde og hjemmegående, begge førstegenerations kandidater fra gymnasiet og videregående uddannelse), og af de store forskelle på social status i min udvidede familie: min farfar arbejdede på gulvet i forsyningstroppe og havde stærke venstreorienterede holdninger, mens min elskede gudfar steg i graderne og blev oberst i *gendarmeriet* og havde standhaftige højreorienterede holdninger. En af mine onkler var jernbanearbejder, mens hans kone var socialarbejder; en rig grandonkel ejede en yoghurtfabrik, mens hans fattige bror var tømrer. De store familiesammenkomster hver sommer var en anledning til at iagttage, hvordan alle disse forskelligheder gik fint sammen eller ej. Min far tilskyndede mig som teenager til at arbejde manuelle jobs om sommeren (hvilket var meget usædvanligt i Frankrig): Jeg havde tjanset som industrimaler, bilmekaniker, ferskenplukker og bygningsarbejder. Disse erfaringer med at gubbe skuldre med håndens arbejdere var en anden anledning til at erfare rå sociale forskelle i levemåder og skæbner.

Som ung var jeg en god studerende, men overhovedet ikke intellektuel. Jeg spillede fodbold, rugby og basketball for mine landsbyhold; mine sidste tre år i gymnasiet fulgte

jeg et program, der kombinerede sport og skole for at blive tennisspiller på eliteniveau. Hvis du havde fortalt mig til min translokation, at jeg ville blive sociolog, ville jeg have snerret med foragt! Da min familie rejste til Pullman i Washington, hvor min far var inviteret til et sabbatår, blev jeg mere akademisk interesseret. På "Wazzu" nød jeg livet som *freshman* på en amerikansk campus (mine kammerater på Kruegel Hall, anden sal, gav mig kælenavnet "Superfrog") og jeg opdagede med glæde, at der fandtes discipliner som antropologi, politologi og logik. Jeg studerede også matematik og økonomi. Det var min første smag på socialvidenskaberne. Tre forfattere blev hos mig fra det år på WSU: Bronislaw Malinowski, J.K. Galbraith, og modkultur- og økopsykologiprofeten Theodore Roszak.

Da jeg kom tilbage til Frankrig som attenårig havde jeg en svag idé om, at jeg ville læse "politisk økonomi", så jeg forberedte og tog de konkurrenceprægede eksaminer, der fører til handelshøjskolerne. Jeg klarede det og kom ind på top-handelshøjskolen, men det gik hurtigt op for mig, at Écoles des hautes études commerciales (HEC) ikke var det rette sted. Det var en professionsskole, der forbereder sine studerende på at blive topledere indenfor finans, marketing, revision og hvad der har vi. Undervisningen kedede mig og jeg kunne slet ikke forestille mig selv have et arbejdsliv med jakkesæt og slips. Ved ren og skær modsætning til pengenes verden voksede min smag for intellektuelle sysler, så jeg fortsatte mine studier på HEC og tog sociologi ved Paris' Universitet i Nanterre, som var kendt som "Røde Nanterre" på grund af dets tradition for protest tilbage fra maj 68 (graffitien fra tressernes kampe sad stadig på væggene og vinduerne; undervisningslokalerne fyldt med cigaretrøg føltes som venstre-buler).

Men kurserne var kedelige og professorerne uinspirerende. Jeg overvejede at droppe ud, da jeg tilfældigt mødte Bourdieu ved en offentlig konference, han holdt på École Polytechnique i februar 1981. Den konference om "politiske spørgsmål" og den efterfølgende diskussion med en lille gruppe i studentercaféen var en total opvågnen. Jeg var så betaget af den aften, at jeg besluttede at blive sociolog. Det var ikke let at leve et dobbeltliv som studerende i business og sociologi, på to campusser 30 kilometer fra hinanden, som var modsætninger i alle mulige dimensioner, økonomisk, kulturelt og politisk, men det forstærkede min følsomhed over for sociale dualismer og subtile dominansformer. Det var som at pendle dagligt mellem to planeter så forskellige som Venus og Mars.

Den konference var begyndelsen på et langvarigt intellektuelt og personligt venskab med Bourdieu.

Bestemt. Et år senere mødte jeg igen Bourdieu i forbindelse med hans tiltrædelsesforelæsning på Collège de France (det lykkedes mig at snige mig ind i det lukkede lokale, hvor han modtog lykønskningerne fra dem, der var samlet for at høre ham). Han huskede mig og inviterede mig til at følge hans kursus på Collège. Så jeg sprang mine timer på HEC over for at deltage i hans forelæsninger og hurtigt blev vi "gå-venner": vi gik hver uge fra Collège over Seinen til hans bolig nær Bastillen. Disse ture var de bedste vejledninger i sociologi man kunne ønske sig! Og de var både sjove og nærende på et personligt plan.

Bourdieu slog mig som intens, generøs og nervøs, men alligevel udviklede jeg en måde at få ham til at slappe af og grine (senere ringede han til mig på tværs af kontinenterne på

ugudelige tidspunkter om natten alene med det formål). Selvfølgelig begyndte jeg at læse hans arbejde seriøst: *La Reproduction*, som jeg citerede som indvending mod hvert et argument mine HEC-lærere fremsatte; *La Distinction*, som jeg fandt blændende og uudgrundelig på en og samme tid; derefter *The Love of Art* og *Algeria 60*, som jeg elskede – den er kort, tydelig og skarp, det modsatte af *Distinction*! Det var starten på et mentorskab og et venskab, der voksede sig stadigt tættere over de efterfølgende to årtier. Jeg abonnerede også på Bourdieus tidsskrift *Actes de la recherche en sciences sociales*; det var besværlig læsning, men set i bakspejlet var det den bedste måde at forstå hans særlige tilgang til ”objektkonstruktionen”.

De tre bøger, som havde en afgørende indflydelse på mig i løbet af min Nanterre-periode var Bourdieu et al.’s *Le Métier de sociologue* (1968/1973), Mauss’ *Sociologie et anthropologie* (1950, særligt essayet om morfologi forfattet sammen med Beuchot) og John Dos Passos’ trilogi *The USA* (1937), som forekom mig at være en sociolog forklædt som romanforfatter. Jeg tog et år langt kursus om Habermas, fokuseret på *Technik und Wissenschaft als Ideologie*, men jeg fik ikke smag for ham: hans begreber syntes at flyve millioner af kilometer over samfundet; men en sidegevinst var en fremragende introduktion til *Methodenstreit* og dens udløbere. I Bourdieus afhandling om sociologisk epistemologi fandt jeg ekkoer af to værker, som jeg havde studeret i dybden i filosofiundervisningen i mit sidste år af gymnasiet: Gaston Bachelards *La Formation de l’esprit scientifique* (1938) og Marc Blochs *Apologie pour l’histoire ou métier d’historien* (1949). Jeg vidste ikke da, at Bachelard var Bourdieus lærer, sammen med hans arvtager Georges Canguilhem, og at Bloch sammen med Lucien Febvre var medstifter af Annelesskolen, som blev født ved at importere Durkheims sociologiske principper til historie.

En tid tænkte jeg på at blive socialhistoriker. Jeg læste mange monografier af den anden og tredje Annalesskoles medlemmer (Fernand Braudel, Pierre Goubert, Georges Duby, Michel Vovelle, Robert Mandrou, Jacques Le Goff, Arlette Farge). Jeg tog også timer i afrikansk etnologi og fordybede mig i debatter om ”artikulationen af produktionsmåder” og spørgsmålet om hvilke epistemiske kategorier, der kunne og ikke kunne anvendes på prækapitalistiske samfund, som involverede marxistiske antropologer som Godelier, Meillassoux og Terray. En lille bog af Rwanda-specialisten Jacques Maquet om *Les Civilisations noires* (1962/1981), som kædede levemåder sammen med sociale strukturer og kunstneriske udtryk på tværs af seks samfundstyper var min yndlingsbog.

Men sociologien kaldte på mig. Jeg fik min BA i sociologi i 1982, det samme år som jeg fik min MBA fra HEC efter et tremåneders praktikophold som en industriøkonom ved CNRS. Den sommer læste jeg Marx intensivt (1844-manuskripterne var og er stadig min Marx-favorit) og jeg skrev min MA til Paris’ Universitet om ”Academic Production and Social Reproduction: A Counter-History of the École des HEC”, som groft sagt anvendte Bourdieu på mine erfaringer som en afvigende studerende fra den skole. En oplysende bog af Bourdieus studerende Luc Boltanski, *Les Cadres. La formation d’un groupe social* (1982), som udkom netop som jeg blev kandidat, satte analytisk kød på mine følelsesmæssige knogler og validerede sociologisk mit brud med ledernes verden.

Det er her din franske livsbane – fra Montpellier til Paris – tager dig videre over Atlanten til Chapel Hill i North Carolina og senere til øen Ny Kaledonien i det sydlige Stillehav. Hvordan opstod disse nye akademiske og praktiske erfaringer og hvordan formede de din intellektuelle udvikling?

Jeg tog afsted til Chapel Hill, hvor jeg havde opnået et etårigt kandidatstipendium ved University of North Carolina – som HEC-studerende typisk brugte til at få en amerikansk MBA, men ikke mig! Det ophold var afgørende på mange fronter: Jeg forlod definitivt økonomi for sociologien; jeg lærte at læse ordentligt (ved at tage et modul i læsning); og jeg lærte det amerikanske akademia at kende og fik tilbudt et ph.d.-stipendium på sociologi på UNC. Jeg udviklede et personligt forhold til Gerhard Lenski (som fik mig til at revidere en semesteropgave til min første artikel om "Heuristic Models in Marxian Theory") og til Craig Calhoun (hvis bog om "The Question of Class Struggle" skabte stor begejstring).

Jeg havde knappe midler, så jeg sprang måltider over for at købe brugte bøger i slutningen af hver uge. I min lille lejlighed i Carrboro med grønne tæpper, møbler jeg havde reddet mig fra resterne fra en udbrændt kontorbygning og en madras på gulvet, stod jeg op ved daggry for at læse amerikansk sociologisk klassikere: Parsons *The Social System*, Mertons *Social Theory and Social Structure*, Berger & Luckmans *The Social Construction of Reality* og en masse sociologi om sociologi, som jeg så som en slags selvundersøgelse og mental profylakse (Gouldners *The Coming Crisis of Sociology*, Friedrichs *A Sociology of Sociology* og Bloors *Knowledge and Social Imagery*). Jeg opdagede borgerrettighedsbevægelsen og slugte dens socialhistorie (C. Van Woodward's *The Strange Career of Jim Crow* har en særlig plads i mit hjerte). To studier i urban sociologi greb min opmærksomhed: Elliott Liebows *Tally's Corner* og Ira Katznelsons *City Trenches*. Charles, Louise og Richard Tillys *The Rebellious Century: 1839-1930* gjorde stort indtryk på mig, og det samme gjorde Piven og Clowards *Poor People's Movement* (de var pligtlæsning i Anthonoy Oberschalls kursus om sociale bevægelser, i hvilket jeg forstod manglerne ved den rationelle handlings-teori, han fremsatte: hvordan kan man udelade følelser og symbols rolle i studiet af social protest?).

I et helt semester nød jeg det privilegium at have en ugentlig en-til-en diskussion med Gerhard Lenski, hvis encyklopædiske viden om menneskelige samfund gennem tre årtusinder, formidlet i hans skelsættende *Power and Privilege: A Theory of Stratification* (1966), var medrivende. Under ham fordøjede jeg mere antropologi af "kulturel økologi"-varianten, Leslie White, Roy Rappaport og Marvin Harris, som stødte sammen med fortællerne for symbolsk antropologi à la Geertz. Først og fremmest var jeg nysgerrig, og jeg spændte over hele det teoretiske landkort, tog kurser om Marx, Parsons, evolutionsteori og et seminar om symbolsk interaktionisme med Sherryl Kleinman, hvor jeg blev chokeret over at høre, at Goffman for nylig var død.

Jeg var forblændet og forvirret af Erving Goffman. Jeg havde fortæret *Stigma* i fransk oversættelse (Bourdieu fik alle Goffmans bøger oversat i sin serie hos Editions de Minuit, så man vidste, at han var obligatorisk læsning) og *The Presentation of Self in Everyday Life* (som er et utroligt klogt og vanskeligt stykke formel teori) og *Asylums* i originaludgaven. Jeg undrede mig over, at Goffman var inkluderet blandt de symbolske interaktionister; han

forekom mig at udøve en slags mikrostrukturalisme, der gør selvet til en kollektiv illusion, *kontra* George Herbert Mead; år senere følte jeg mig retfærdiggjort, da jeg stødte på Randall Collins' *Three Sociological Traditions*, hvor Goffman er sat direkte ind i den Durkheimske slægt, hvor han virkelig hører til. Jeg læste også meget af Anthony Giddens, som altid er nyttig for studerende, fordi hans tekster er meget pædagogiske og lærde, selv om de er noget gentagende. Til sidst indtog jeg de komplette værker af Baudrillard, fordi han var en af mine eksaminatorer til MA i Nanterre og konkluderede, at han var en flimflam-kunstner. Det helbredte mig én gang for alle fra det, der senere dukkede op som den amerikanske sygdom kaldet "postmodernisme".

Ved slutningen af mit år på Chapel Hill vendte jeg tilbage til Frankrig for at aftjene min værnepligt. Men takket være mine "dobbelte" grader blev jeg i stedet for kasernen sendt til stillehavsoen Ny Kaledonien for der at arbejde for det tidligere franske kontor for koloniforskning (ORSTOM). Jeg var en af tre sociologer i et lille "laboratorium", der undersøgte sociale forandringer, urbanisering, uddannelse og ungdomskultur blandt de indfødte lige midt i et oprør for uafhængighed, der lammede øen og tvang den franske regering til at indføre undtagelsestilstand. Man kunne ikke have drømt om et bedre sted og en bedre tid til at lære samfundsforskningens praksis og på en reflektiv måde: Selve det faktum at foretage undersøgelser af Kanak-samfund og kultur var en fornærmelse mod de rabiate fortalere for fortsat fransk styre. Enhver sociologisk handling eller påstand i den sammenhæng var potentielt eksplosiv, så man skulle til enhver tid udvise særlig epistemologisk og politisk årvågenhed.

Neksusset mellem race, klasse og rum på øen antog ekstreme former, der gjorde den til et fantastisk historisk laboratorium – og forberedte mig godt på det samme i Chicago. Ny Kaledonien var et utrolig tilbagestående kolonisamfund styret af en lille klynge af velhavende hvide dynastier, der kontrollerede handel, offentlig beskæftigelse og politik fra deres højborg Nouméa, øens eneste by. De europæiske bosættere havde beslaglagt det meste af det værdifulde land og skubbet melaneserne ind i den centrale bjergkæde eller parkeret dem i fjerntliggende reservater, mens den franske stat kontrollerede de gigantiske nikkeldminer, der spredte sig over territoriet. Kanakerne fik først statsborgerskab i 1946 og stemmeret i 1958; deres første universitetsuddannede var Nidoïsh Naisseline, som fik en MA i sociologi fra Nanterre i 1972 og derefter grundlagde et af de vigtigste uafhængige partier. Men på det tidspunkt, hvor nationalistisk bevidsthed blomstrede op i 1980'erne, var kanakerne blevet gjort til en numerisk minoritet i deres eget land af en politik med organiseret migration fra Frankrigs fastland og andre oversøiske territorier. De havde ingen anden mulighed end at gribe til våben for at forårsage en voldelig reproduktionskrise med henblik på at skabe en vej mod uafhængighed (efter mange tragedier og forhandlinger i de efterfølgende tre årtier fandt en folkeafstemning om uafhængighed sted på øen i slutningen af 2018).

At være en *zoreille* (det nedsættende navn givet af nykaledonske bosættere til folk fra Frankrigs metropoler som blev mistænkt for at favorisere Kanak-styret), en hvid mand, en ansat i den koloniserende stat, men en som alligevel arbejdede på at sætte fokus på marginaliseringen af melanesere i deres eget land, havde sine eksistentielle såvel som epistemologiske kompleksiteter. Jeg havde fået tætte venskaber med militante kanakker, mens jeg underviste et sociologikursus om udvikling af landdistrikter rettet mod melanesiske

skolelærere. Det betød, at jeg kunne følge deres kamp indefra, rejse gennem de territoriale bidder, de kontrollerede, og endda udføre feltarbejde på den ydre ø Lifou, mens ”begivenhederne” stod på. Det var i denne anspændte atmosfære, præget af militærrazziaer, gadedemonstrationer, bombninger, barrikader, attentater og et udgangsforbud, at jeg gennemførte en undersøgelse af Nouméas grundskolesystem, der dækkede 1.139 elever og skrev mine første publikationer om uddannelsessystemets rolle i opretholdelsen af kolonisamfundets orden og om den umulige sociale position melanesiske unge stod i, fanget mellem det døende stammesamfund i reservatet og den moderne tiltrækning fra en by, der marginaliserede dem.

Jeg indledte også en korrespondance med Bourdieu, som holdt mig motiveret, da den sociale atmosfære på øen blev kvælende. Jeg læste meget uddannelses- og udviklingssociologi og studerede den klassiske og moderne antropologi i det sydlige Stillehav, som fyldte hylderne i Det Sydlige Stillehavs Kommissions bibliotek på den anden side af gaden fra ORSTOM. Jeg arbejdede mig igennem Immanuel Wallersteins verdenssystemteori for at sætte Ny Kaledonien i en global ramme. Og jeg nærstuderede Durkheim, Mauss, Halbwachs og Bourdieus bøger, blandt hvilke jeg må fremhæve *Le Sens pratique* (1980) for dens rene og skære teoretiske kraft og subtilitet.

Du har skitseret den lange og snoede vej, der førte dig fra Montpellier til Nouméa. Hvordan rejste du fra det sydlige Stillehav til Chicagos South Side, og hvem påvirkede dig i dette den amerikanske sociologis Mekka?

I slutningen af mit to-årige ophold i Ny Kaledonien, måtte jeg tage en afgørende intellektuel beslutning: Hvor skulle jeg tage min doktorgrad. Jeg havde et jobtilbud fra ORSTOM, men Chapel Hill, Ann Arbor, Madison og Chicago havde alle optaget mig med overdådige stipendier (Berkeley var det mest attraktive sted intellektuelt, men de ydede ikke økonomisk støtte til udenlandske studerende, så jeg søgte ikke der). Jeg valgte Chicago på grund af byens tiltrækning og universitetets tværfaglige tradition. Sikke et chok, da jeg landede der!

Det første chok var eksistentielt: Omfanget af økonomisk ulighed, raceadskillelse, bølignede slidning og gadevold i Chicago var direkte utænkeligt i Vesteuropa. Og jeg kunne mærke det dagligt, fordi min studenterlejlighed lå lige på grænsen mellem den rige, hvide, sikre højborg Hyde Park, hjemsted for universitetet, og det fattige, sorte og farlige kvarter Woodlawn. Faktisk var Hyde Park omgivet på tre sider af et hav af afrikansk-amerikansk nød, som universitetsfolk så på med frygt og hån. Jeg boede lige ved forkastningen mellem klasse, race og sted på sydsiden; jeg absorberede det surrealistiske skue af spøgelseslignende distrikter fyldt med forladte bygninger, barrikaderede butikker og beboere, der tilsyneladende var reduceret til sociale zombier; jeg forhandlede dagligt byens apartheid-lignende organisering. Sådan var de eksistentielle faktorer, der fik mig til at ville studere race og klasse i den amerikanske storby. Jeg havde brug for at skabe sociologisk mening i det der var en daglig følelsesmæssig stressfaktor og vedvarende samfundsmæssig bekymring.

Det andet chok var intellektuelt: Instituttet var ultrakonservativt i sin tænkning. Det definerede ”mainstream sociologi” (gennem tidsskriftet *American Journal of Sociology*) som en triadisk blanding af *rational choice*, demografi og stratificering-organisation, men det

var lukket for årtiets nye strømninger: Genfødslen af social teori, blomstringen af kulturel og historisk sociologi, den stigende betydning af køn og følelser, og spredningen af mikrosociologier. Således var den seneste og mest eventyrlige bog, der var grundpensum til doktorgradseksamenen i stratifikation, Blau og Duncans *The American Occupational Structure*, udgivet i 1967! Tilsyneladende havde ingen på fakultetet hørt om klasse, Braverman, Gramsci, Foucault eller nyere europæisk samfundsteori, endsige feminisme (det ændrede sig hurtigt, da George Steinmetz kom til afdelingen). Det tog mig ikke lang tid at vurdere kløften mellem mine forventninger og stedets profil.

Efter et kvartal med undervisning var jeg klar til at forlade Chicago for i stedet at tage til Berkeley eller Madison (jeg var tiltrukket af deres program for klasseanalyse og historisk forandring, som blev ledet af Iván Szélenyi og Erik Wright, som netop havde udgivet sit længe ventede værk om *Classes* [1985]). Men så ændrede to af afdelingens sværvægttere mine planer. James Coleman tilkaldte mig til den sagnomspundne "tesalon" for at argumentere for, at jeg ville blive en bedre samfundsforsker, hvis jeg skulle kæmpe hvert skridt på vejen for mine ideer, i stedet for at "svømme med strømmen" blandt andre radikale sociologer. (Coleman var barsk og skræmmende i klasseværelset, men uden for det var han altid venlig over for mig og støttede mit arbejde, selv når han var dybt uenig i det: Han skrev engang i margenen på en kursusopgave, jeg havde skrevet, der forklarede Bourdieus teori om symbolsk vold, "Dette er djævelens sociologi"!). Og William Julius Wilson inviterede mig til at blive en del af det hold forskere, der arbejder på hans store projekt om den sociale transformation af den indre by, hvilket ville give mig mulighed for at løse mit eksistentielle dilemma som franskmænd i *South Side*.

Så jeg blev i Chicago. Jeg vendte tilbage til mine Ny Kaledonien-materialer og skrev hurtigt min MA om ulighed i skolen i Nouméa med Coleman. Jeg startede et treårigt forløb på Wilsons hold og blev hurtigt hans nærmeste samarbejdspartner. Jeg havde læst hans *blockbuster* fra 1978 om *The Declining Significance of Race* ved min ankomst til Chicago, og vi "klikkede" både intellektuelt og personligt fra det øjeblik, vi mødtes. At arbejde med Bill var spændende og givende, ikke kun fordi han var en standhaftig og generøs mentor og en model for intellektuelt mod (samt et varmt og omsorgsfuldt menneske, en side af ham, han ikke viser meget på den professionelle scene), men også fordi det placerede mig midt i en videnskabelig og politisk malstrøm om race, klasse og staten, og det gjorde det muligt for mig at observere indefra, hvordan fabrikationen af den moralske panik over "underklassen" blev til, hvilket jeg fortæller i *The Invention of the "Underclass": A Study in the Politics of Knowledge* (2022).

Jeg overlevede Chicago-sociologien ved at tage de fleste af mine kurser på Antropologi: Jeg tog kurser med Marshall Sahlins, Bernard Cohn, John og Jean Comaroff, Terrence Turner og Raymond Smith, som alle var historisk og teoretisk orienterede. Blandt antropologer var der stor intellektuel opblussen: Det var storhedstiden for sammensmeltningen af strukturalisme og historicisme (Sahlins havde netop udgivet *Islands of History* [1985]), Gramsci og Bourdieu (i Jean Comaroffs *Body of Power, Spirit of Resistance* [1985]), marxisme og koloni-studier (en af mine kursuskammerater fra antropologi var en vis David Graeber). Jeg bestod specialexaminer i klasseanalyse med George Steinmetz (som viste, at du kunne blande teori og historie ved at gøre det) og Adam Przeworski (hvis humor og grænseløse

viden om politik jeg nød) og om kultur og magt med John Comaroff og Wendy Griswold, og jeg klarede at publicere begge mine eksamensopgaver om middelklassens gåde og om symbolsk magt hos Marx og Bourdieu. En sidste ting: Norbert Elias' smukke *Introduction to Sociology* ([1968] 1981) imponerede og glædede mig. Hans opfordring til at flytte vores fokus fra *homo clausus* (det enestående, lukkede individ) til *homines aperti* (en mangfoldighed af indbyrdes forbundne aktører) vakte genklang med den tidlige Marx og med Mauss' forestilling om "det totale menneske". Jeg fandt hans historiske værker *The Civilizing Process* ([1939] 1978) og *The Court Society* (1968 [1983]) relevante for de overvejelser Annales-skolerne gjorde sig. Han virkede som en beslægtet, nær fætter til Max Weber (når Weber selv er stædigt analytisk).

Et bestemt korpus af arbejde synes bemærkelsesværdigt fraværende fra din uddannelse i Chicago: Chicago-skolen!

Jeg studerede selvfølgelig nøgleværkerne i Chicago-sociologernes lange og berømte slægtslinje. Jeg købte endda så mange bind i University of Chicago Press' serie "The Heritage of Sociology", som jeg havde råd til, og udforskede Park og Burgess, W.I. Thomas, Wirth og E. Franklin Frazier samt Charles Horton Cooley, Georg Simmel (i det fremragende udvalg af Don Levine, Georg Simmel om individualitet og sociale former), Alfred Schutz og Kenneth Burke, og et førsteklases bind om *Black Sociologists: Historical and Contemporary Perspectives* (1974) redigeret af James Blackwell og Morris Janowitz. Men jeg syntes ikke om den første Chicago-skoles naive naturalisme og økologiske reduktionisme – som ikke nærmede sig Durkheimianerne i deres teoretiske forståelse af social morfologi (som i Maurice Halbwachs' arbejde i særdeleshed).

Begreberne om "naturlige områder", "moraliske regioner" og "racerelationernes cyklus" forekom mig grundlæggende antisociologiske: Tynde skolastiske rationaliseringer af de ejendommelige måder, hvorpå klasse og kaste som magtrelationer stedligt havde udspillet sig i løbet af et kort udsnit af Chicagos historie. Hvordan kunne sociologer karakterisere sortes kommen ind i hvide områder som "invasion"? Hvordan kunne de beskrive de lavere klassers distrikt som "uorganiseret" per definition? Uanset hvad Park mener, så er det eftertrykkeligt ikke "med mennesker som med planter"! En blød version af denne naturalisme overlever i dag i amatørsociologiens "nabolagseffekter", der som primær årsag behandler, hvad der ikke er andet end en medierende variabel, og en svag én dertil: Graden, hvortil stedet har betydning, er en funktion af måden staten opbygger og regulerer approprieret fysisk rum på og derved fremmer, forhindrer eller tolererer flere uligheder at akkumulere rumligt. Med andre ord er nabolagseffekter skjulte statseffekter.

Jeg nød den anden Chicago-skoles livlige studier, Howard Becker, Joseph Gusfield, Anselm Strauss og Fred Davis, men undrede mig igen over, hvor magtens makrostrukturer var blevet af i deres beretninger. Det virkede som om samfundet var sammensat af en broget samling af eksotiske og selvstændige mikrokosmer bestående af afvigende kategorier og styret af lokale interaktionelle regler. (Denne eksotiske skævhed og forkærlighed for "at studere ned og ud" fortsætter den dag i dag: En nylig *Urban Ethnography Reader* i Chicago-formen indeholder ikke færre end 27 ud af 52 kapitler om fattige sorte mænd i den

amerikanske ”indre by”!). Nu placerer jeg Herbert Blumer og Everett Hughes i en særskilt kategori. Blumers kritik af variabel-orienteret sociologi og hans dissektion af ”en viden-skab uden begreber” forbliver lige så aktuelle i dag, som da han udgav dem i 1960’erne. Med hensyn til Hughes havde han en evne til at opdage nøgleproblemer i det sociale liv, som demonstreret af hans subtile essays om ”beskidt arbejde” og ”mesterstatus”-træk, ”racegrænser” og ”bastard-institutioner”, ”sociologiens offentligheder” og ”metodologisk etnocentrisme”; eller hans karakterisering af institutioner som ”*going concerns*”, som er overraskende tæt på Durkheims kritik af pragmatismen (den nuværende internationale genopblussende interesse for Hughes’ arbejde er velkommen, selv om den er forsinket).

Men samfundet er ikke kun ”symbolsk interaktion”; det er også en materiel fordeling af effektive ressourcer eller kapitaler, der eksisterer uafhængigt af aktørernes bevidsthed og vilje; og sociologien må altid starte med at konstruere denne struktur af usynlige relationer, der styrer og faktisk skævvrider observerbare interaktioner (samtidig med at den forbyder andre helt). Etnometodologien, hvis ide om, at social struktur er et emergent produkt af anvendelsen af aktørers meningsskabende procedurer, laver samme fejl og overser det faktum, at disse aktører er placeret i en allerede eksisterende struktur, der desuden lever inden i dem gennem den kropslige sedimentering af deres individuelle og kollektive historie. Men som følge af et ekstraordinært paradoks er selv værkerne af medstifterne af etnometodologien, Garfinkel og Cicourel, markant ikke-kropslige. (En vigtig undtagelse er David Sudnows undersøgelse af jazzklaverimprovisation, *Ways of the Hand* [1978], et pragtfuldt eksempel på kødelig sociologi, men han fik ikke tilhængere).

St. Clair Drake og Horace Caytons *Black Metropolis* (1945, 1993) har en særlig plads i mit bibliotek: Jeg var så frustreret over kun at eje et laset brugt eksemplar – chokerende nok havde bogen været udsolgt i næsten to årtier – at jeg narrede forlaget University of Chicago Press til at genudgive den. (Jeg fortalte dets sociologiredaktør, Doug Mitchell, at Bill Wilson havde indvilliget i at indlede den, mens jeg fortalte Bill, at forlaget havde besluttet at genoptrykke bogen og ville have ham til at skrive et forord til den.) Det er en af de ti bedste samfundsvidenskabelige bøger til alle tider, men analytisk og metodisk er det ikke et Chicago-skolestudie, selv om den er dedikeret til ”Robert E. Park, ven af negerfolket”, og selv om Caytons doktorgradsstudier foregik i Chicago. Den er et produkt af den antropologiske butik som W. Lloyd Warner ledede, som det klart fremgår af det lange appendiks skrevet af Warner selv, men som få har gidet at læse. (Jeg ved, at Warner på det tidspunkt var medlem af både sociologi- og antropologiiinstituttet i Chicago, men hans egen inspiration kom fra Durkheim, A.-R. Radcliffe-Brown og Elton Mayo, ikke Park og hans kolleger). Dens rette afstamning er forskningen i det raciale styre i Jim Crow-syden af John Dollard, Hortense Powdermaker, Burleigh og Mary Gardner og Allison Davis (Drake havde været i Davis’ forskerhold, der producerede den klassiske *Deep South: A Social Anthropological Study of Caste and Class* [1941]). *Black Metropolis* afviger fra Chicago-kanon, for det første ved at knytte Bronzevilles struktur til dens historie; for det andet ved at krænke den økologiske model og i stedet sætte fokus på organiseringen af overbevisningen om hvid magt; og for det tredje ved at skitsere ghettoen som et sociologisk protokoncept, der bryder med den almindelige forestilling om den som et rum for udelukkelse og i stedet indfanger den indre dynamik af sort værdighed og solidaritet, den fremmer.

Bourdieu skriver et sted, at ”man laver sociologi mod sin træning lige så meget som med den”, og det er bestemt rigtigt i mit tilfælde. Alt i alt, jeg kom fra Europa med en resolut rationalistisk disposition i modsætning til moralsk empirisme, og jeg blev negativt påvirket af Chicago-skolens sociologi, positivt påvirket af Chicago-antropologiens magt-og-symbolisme-i-historie og da jeg valgte at gøre resterne af ghettoen til genstand for min ph.d., var jeg fast besluttet på at starte fra bunden.

Hvad fik dig til at gå ind i ghettoen for at studere den indefra? 1960ernes bølge af feltstudier – som var udløst af borgerrettighedsbevægelsen og de efterfølgende raceoptøjer – var trods alt ebbet ud i 1970erne. Og at vokse op i Sydfrankrig var ikke ligefrem forberedelse til at udforske Chicagos South Side...

Den eksisterende litteratur om fattigdom og race i ”den indre by” – en pseudo-geografisk eufemisme for ghettoen og dens rester – var et produkt af et fjernt blik spækket med forestillinger hentet fra amerikansk moralsk og racemæssig *common sense*, der blev fremstillet som om de var begreber. For en franskmænd gav dette ikke mening. Den eksisterende forskning tilbød også et billede, der var tegnet oppefra og derfor blindt for hverdagens realiteter med at leve, arbejde, elske og lide i det *terra damnata*, som den historiske Bronzeville var blevet efter at være imploderet i 1960erne. For mig var det både et epistemologisk og et etisk imperativ at starte indefra og nedefra, som et korrektiv; den antropologiske tilbøjelighed til at gøre det fremmede bekendt ved at observere det tæt på spillede vel også en rolle, ligesom min tidligere førstehåndserfaring med kolonihærdømmet i Ny Kaledonien. (Jeg følte mig fuldt ud retfærdiggjort, da jeg mødte Philippe Bourgois, som var engageret i en lignende virksomhed i Spanish Harlem i de år, og lavede den forskning, der førte til *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio* [1995]; vi blev medsammensvorne og så hinanden som intellektuelle brødre).

Med få undtagelser var og er studiet af racialiseret fattigdom voldsomt ateoretisk, hvis ikke antiteoretisk. I stedet for teori finder man tekniske diskussioner om måling af variable og deres statistiske sammenhænge af den slags, som Herbert Blumer eller Stanley Lieberman udskaelder i hans bog, *Making It Count* (1984), som alle bør læse. Det resulterende tomrum blev udfyldt af den akademiske myte om den urbane ”underklasse”, som foldede sig ud i fuldt flor fra 1977 til 1997. Jeg viser i *The Invention of the ”Underclass”* (2022), at dette rudimentære begreb, som oprindeligt var produceret af filantropiske fonde, der blev valideret af journalistik og adopteret af forskere i race og fattigdom som en selvfølge, var det, Kenneth Burke (i bogen *Language as Symbolic Action* fra 1966) kalder en ”ordskærm”: ikke en ”refleksion af eller et udvalgt fra” virkeligheden, men ”en afbøjning fra virkeligheden”. Den formidler et nedværdigende og adfærdsorienteret syn på det sorte subproletariat som en broget masse af farlige sociale utilpasninger og af ”ghettoen som en epidemi af sociale problemer” (for at citere titlen på en moraliserende tirade, som utroligt nok blev udgivet af *The American Journal of Sociology*!).

Her kommer vi til socialteoriens første opgave, som består i *kritikken af kategorier* gennem historisering og granskning af dem og deres sociale anvendelser, kognitive omkostninger og epistemiske profitter. (Min ven Rogers Brubaker hejser denne fane højt. Han er

endnu et personligt møde fra min tid i Chicago og har formet min vision om sociologisk teoris mission og løfterigdom). Formålet er at undgå retssagens logik: Sociologer er hverken moralister i færd med at inkriminere eller udelukke institutioner eller sociale papegøjer, der blot gentager synspunkterne fra de mennesker, de studerer. De må tvingende nødvendigvis stille deres egne spørgsmål og fremstille deres egne begreber, det vil sige analytiske konstruktioner, der underlægger sig kriterier som semantisk sammenhæng, typespecifitet, logisk konsistens og empirisk produktivitet, i stedet for at låne deres spørgsmål fra politik og policy og adoptere de folkelige forestillinger, der er gældende indenfor det emne, de studerer.

Jeg begyndte at udforske livet i Chicagos *South Side* som forskningsassistent på William Julius Wilsons kollektive projekt (lanceret ved udgivelsen af *The Truly Disadvantaged* [1987]), og så tog jeg min egen vej, efter at jeg faldt over boksensalen i Woodlawn. Den lille bokseklub, der lå på en ødelagt færdselsåre kun to gader fra mit hjem, men som tilsyneladende var en hel galakse væk, viste sig at være et ekstraordinært mødested og observationspost for at følge unge sorte mænd i deres hverdagsrutiner og for at forstå deres livsstrategier – hvordan de håndterer gaden, skolen, arbejdsmarkedet, udlejere, velfærdsinstanser og funktionærer i straffestaten. Sammen med en institutionel sammenligning med en berøgtet bydel i Frankrigs urbane periferi hjalp dette mig med at konstruere teorien om ghettoen, dens struktur, funktioner og historiske transformation fra bunden og op i *Urban Outcasts* (2008).

[...]

*I din seneste bog *The Invention of the "Underclass": A Study in the Politics of Knowledge* (2022) bruger du denne forestilling om "underklassen" som case, du følger dens løbske spredning på tværs af de akademiske, journalistiske og politiske felter, såvel som tværs over Atlanten, og ser hvordan den efterfølgende pludselig forsvinder. Hermed får du øje på de fælder, "den sociale epistemologi af fordrevne og vanærede kategorier i byen" plejer at falde i. Hvad førte til, at du skrev denne bog, og hvad er det centrale argument om teoretiseringen af grupper, som du ønsker at fremføre?*

The Invention of the "Underclass" er en bog, jeg har haft i hovedet i tre årtier. Dens frø blev plantet da jeg samarbejdede tæt med Bill Wilson i slutningen af 1980'erne på grund af min forvirring over kategorien og dens forbløffende akademiske succes: Skulle den figurere i marginalitetens sociologi som analyseværktøj eller som et analyseobjekt? (Efter jeg var færdig med bogen og sorterede i mine arkiver fra den periode, fandt jeg udkastet til en indholdsfortegnelse for en sådan bog dateret oktober 1988, og det er næsten identisk med den endelige indholdsfortegnelse fra 2022!). Bogen trækker på Reinhart Kosellecks *Begriffsgechichte* og Pierre Bourdieus teori om felter og symbolsk magt for at kortlægge dette pseudokoncepts mærkelige karriere og dets implikationer for teorier om urban marginalitet og for udformningen af begreber i samfundsvidenskab mere generelt.

Ved slutningen af århundredet blev amerikanske samfundsforskere, politiske analytikere, filantroper og politikere besat af denne frygtindgydende og mystiske nye gruppe, der

siges at hærge ghettoen. Stråmands-kategorien og dens dæmoniske billedsprog, inkarneret af den udsvævende "welfare mother" på den feminine side af familien og af den farlige "gang-banger" på den maskuline side af gaden, blev derefter eksporteret til Storbritannien og det kontinentale Europa og opdannede internationale undersøgelser af eksklusion i den postindustrielle metropol. Jeg kombinerer intellektuel historie, deltagerobservation og begrebsanalyse for at spore denne racialiserede "folk devil's" (for at låne den passende forestilling om Stanley Cohen) tilblivelse, metamorfoser og pludselige forsvinden – fra den svenske økonom Gunnar Myrdals strukturelle opfattelse til Washington-tænkertankeeksperternes adfærdsbegreber til sociologen William Julius Wilsons neøkologiske formulering. De strukturelle, adfærdsmæssige og neo-økologiske forestillinger om "underklassen" danner det, jeg kalder "underklassens Bermuda-trekant", hvor den skiftende historiske sammenhæng mellem kaste, klasse og stat i metropolen reelt forsvinder af syne.

Hvad er årsagen til den "lemmingeffekt", der skubbede en generation af race- og fattigdomsforskere ud over en videnskabelig klippe? Hvad er betingelserne for, at sådanne "konceptuelle spekulative bobler" formes og sprænges? Hvilken rolle spiller tænketanke, journalistik og politik i at pålægge samfundsforskere "nøglefærdige problematikker"? At besvare disse spørgsmål er en øvelse i epistemisk refleksivitet i traditionen fra Bachelard og Canguilhem, som jeg længe havde længtes efter at deltage i (Canguilhems lidet kendte casestudie, *La Formation du concept de réflexion aux XVIIe et XVIIIe siècles* [1955], er modellen til efterligning her). Det får mig til at fremsætte en klar opfordring mod epistemisk promiskuitet, mod forskeres tendens til at anvende en blanding af vidensinstrumenter og valideringskriterier, der cirkulerer i forskellige universer – videnskab, journalistik, politik, hverdagsliv – og til at acceptere begreber uden at kontrollere deres oprindelse, skiftende betydninger og sociale ubevidste. Jeg opfordrer også indtrængende samfundsforskere til at forsvare deres intellektuelle autonomi mod indgreb fra magter udefra, det være sig statsembedsmænd, medier, politiske institutter eller filantroper, især når de studerer problempopulationer, der anses for at være nedværdigede, afvigende og farlige (man kommer til at tænke på den nuværende amatøragtige amerikanske forskning i "genindtræden i fængsler").

Fortællingen om "underklassen" som den illegitime datter af 1960ernes opstande i ghettoerne og om det dybe racemæssige traume, opstandene forårsagede blandt hvide, har forværret racialiserede repræsentationer af urban nød og fastholdt fattigdommen i en klasseløs fattigdomssociologi. Derudover har den forstærket den aggressive antistrukturalisme, der har domineret fattigdomsforskningen siden 1960erne, fordi den erstatter relationer med rater; institutioner med populationer og sociologiske kategorier med administrative konstruktioner, og den slører statens rolle som producent og distributør af marginalitet på tværs af fysiske og sociale rum. Gennem den refleksive sociologi om "underklassens" opståen og fald giver jeg en kritik, ikke kun af den normale videnskab om race og fattigdom i den amerikanske "indre by" under en afgørende konjunktur, men af en bestemt sociologisk stil man kan kalde *normaliseret empirisme*: forskning, der er lyksaligt ateoretisk, som uden omtanke anvender statslige tænke kategorier, som fokuserer på spørgsmål om måling og slutning på bekostning af begrebsdannelse og som studerer undersøgelsesfænomenet på afstand. Derfra udarbejder jeg et minimalistisk sæt kriterier for, hvad der udgør et godt samfundsvidenskabeligt begreb med fokus på semantik, logik og heuristik, og som er

tilbøjeligt til at minimere epistemiske problemer som dem, der er indbegrebet af ”underklassen”.

Men dette er ikke alt: I *La Formation de l'esprit scientifique* understreger Gaston Bachelard, at ”viden om virkeligheden er et lys, der altid kaster skygger et sted”. Det betyder, at vi altid skal spørge et begreb (teori, problematik, paradigme) om, hvad det tilslører, blokerer for eller udelader – det vil sige vurdere dets *epistemiske mulighedsomkostninger*. Her viser jeg, at både forskningsundersøgelser og hjælpeforanstaltningers opmærksomhed er præget af et tvangsmæssigt fokus på ”underklassens” individuelle adfærd, familieforhold og naboskab i dens tre varianter, som tilslører vigtige udviklingspunkter i strukturen og teksten af bymarginalitet i de sidste tre årtier af det tyvende århundrede: Fragmenteringen af lønarbejdet og prækariatets korrelative sammensmeltning; indvirkningen af tilstrømningen af nye migranter på funktionen af både arbejds- og boligmarkedet; straffestatens eksplosive vækst og udstrakte rækkevidde; og den mørke ghettos sammenstyrt, der førte til at den erstattedes af hyperghettoens ondartede konstellation.

Som en bonus trækker jeg på erfaringerne fra fortællingen om ”underklassen” for at foreslå en løsning på det omdiskuterede spørgsmål om ”race”, som er kommet til at præge akademiske debatter og politik. Jeg hævder, at race bedst kan tolkes som *fornægtet etnicitet*, en etnisk form, forankret i det, Weber kalder ”positiv eller negativ social vurdering af ære”, der med succes foregiver at være grundlagt, ikke i historiens og kulturens luner, men i biologiens og naturens nødvendighed – eller en opfattelse af kultur som så dybt rodfæstet og langsomt skiftende, at det er ensbetydende med en natur. Det betyder, at hver gang samfundsforskere udtaler ordparrene ”race og etnicitet” eller ”race og racisme”, spiller de ind i og gentager det symbolske hærværk, som præger racebegrebet og som netop er den kollektive overbevisning om, at den er fundamentalt forskellig fra etnicitet, og dermed kræver sit eget begreb. Derefter bliver opgaven at afdække, hvordan et sådant etnisk klassifikationssystem (en hierarkisk række af kognitive kategorier) omdannes til et stratifikationssystem (en fordeling af kapitaler til de tilsvarende befolkningsgrupper) og vice versa.

Denne ”klassifikations-stratificerings”-forståelse er ikke kun semantisk klar, logisk sammenhængende og økonomisk og empirisk heuristisk. Den har også den dyd, at den under en enkelt teoretisk paraply samler skabelsen og afskaffelsen af alle former for sociale kollektiver baseret på klasse, alder, køn, seksualitet, etnicitet (herunder race som forklædt etnicitet), somatiske egenskaber (hudfarve, højde, korpulens, udseende), region, nation, religion, fødsel, statsborgerskab osv. Dette argument er et bidrag til, hvad man kunne kalde den nye *skole*, der fokuserer på *gruppe-dannelse* i studiet af etnoracial dominans, som er inspireret af Bourdieu og består af Rogers Brubaker, Andreas Wimmer, Mara Loveman, Matt Desmond og Mustapha Emirbayer, Ellis Monk og et par andre. Hvad disse forskere efter min mening deler er øje for konceptuelle fælder og en korrelativ anerkendelse af nødvendigheden af teoretisk uddybning, en skarp bevidsthed om forskellen mellem hverdagslige og analytiske konstruktioner og en betoning af kategoriers historicitet – og dermed opmærksomhed på farerne ved at acceptere dem og tage dem for pålydende. Vigtigst er det, at de trækker på en historicistisk social ontologi, for hvilken ”gruppehed” er et spørgsmål om grad, og grænser trækkes gennem symbolske kampe, der ikke er diskursive spil, der svæver i den tynde luft (som i så mange ”konstruktivistiske” beretninger), men kampe,

hvis resultater er indskrevet i både objektivitet (f.eks. adskilte kvarterer) og kroppe (som med adfærd og følelser), og som udføres af identificerbare symbolske entreprenører, først og fremmest staten.

At hævde, at race er en logisk såvel som historisk undertype af etnicitet, er ikke at benægte den racemæssige dominans' brutale virkelighed, hvilket er det, der bekymrer mange forskere, der holder fast i "race og etnicitet"-duetten, som om deres liv afhang af det. Tværtimod: Det er at give os selv midlerne til at opdage under hvilke betingelser almindelig etnicitet, som tenderer til at være horisontal og flydende, bliver forvandlet til racialiseret (miskendt) etnicitet, som tenderer til at være vertikal og rigid, og forstå de effekter dette får i forskellige af det sociale livs domæner og sektorer for subjektivitet.

Afslutningsvist vil jeg gerne vende tilbage til det arbejde, der førte dig til Chicagos South Side, nemlig Body and Soul. I den udvidede jubilæumsudgave, der netop er udkommet, rekapitulerer du udførligt "udarbejdelsen af" undersøgelsen, og hvordan du kom til at udforme den metodologiske holdning om "observant deltagelse". Men jeg er nysgerrig efter den specifikt teoretiske inspiration bag og implikationerne af "kødelig sociologi". For det første, mens der er klare referencer til Bourdieus, Durkheims, Mauss' og endda Polanyis værker, nævner bogen ingen omtale af Merleau-Pontys fænomenologi. Hvilke forfattere vendte du dig til for at få teoretiske stikord, og hvad er de karakteristiske principper for den "kødelige sociologi", du taler for?

Teoretisk er den kødelige sociologi placeret på mødestedet for Merleau-Pontys fænomenologi (især *The Phenomenology of Perception* [1945]), Bourdieus teori om habitus og den brede strømning, der karakteriseres som den "kropslige vending" inden for kognitiv videnskab (associeret med Francesco Varela, Andy Clark, Antonio Damasio, George Lakoff, Alva Noe osv.; se Lawrence Shapiro, *Embodied Cognition* [2015]). Det er en social analysemetode baseret på tre påstande. Den første er en *ontologisk påstand*: den sociale agent er et lidende væsen af kød og blod, der forholder sig til verden, handler i verden, reflekterer over verden gennem hele sit sensorium; et sensorium, der selv er formet af hendes sociale biografi og sociale position, og dermed historien, og de sociale forhold og betingelser, som den har udsat hende for.

Dette er et alternativ til de to samfundsvidenskabelige syn på aktøren, som dominerer i dag: på den ene side den neo-benthamitiske "nyttmaksimerende maskine" repræsenteret af *homo economicus* (kanonisk i økonomi, dominerende i statsvidenskab og ledelse); på den anden side det neo-kantianske "symbolske dyr", der følger normer, giver mening og læser tegn også kendt som *homo culturalis* (kanonisk i antropologi, dominerende i sociologi og historie og i sektorer af socialpsykologi). Den første præsenterer sig selv som universalistisk, den bevæges af interesse, den sigter mod nomotetiske påstande. Den anden præsenterer sig selv som historisk specifik, den bevæges af kulturen (og dens varianter: identitet, sprog, scripts osv.), den tenderer mod ideografi. Begge erkender, at de er forenklinger, men de hævder at være frugtbare.

Disse to syn på aktøren ses generelt som antagonistiske: du skal vælge den ene eller den anden, Gary Becker eller Clifford Geertz, uanset om du gør det bevidst eller ej. Men hvad

disse to figurer deler, er en *dualistisk ontologi*, der stammer fra René Descartes – og hans modsætning mellem *res extensa* og *res cogitans*, krop og sind – som reducerer aktøren til et aktivt og intelligent sind monteret på en inert og idiotisk krop, i den dobbelte følelse af stum og unikt individualiseret og dermed partikulær. I modsætning hertil tilbyder den kødelige sociologis kød-og-blod-agent en monistisk vision af aktøren, hvor ”krop-sind” (som John Dewey kaldte det i *Experience and Nature* [1925]) er en enestående entitet, hvor sindet er legemliggjort og kropsbevidst, i overensstemmelse med kognitionsteoretikere som Andy Clark, der sigter mod at ”sætte hjerne, krop og verden sammen igen” (for at citere undertitlen på hans bog *Being There* [1997]). En måde at karakterisere kødelig sociologi på det ontologiske niveau er at sige, at *den tager det at være der alvorligt*: sociale agenter er placeret i et bestemt punkt i det fysiske og sociale rum, udstyret med ressourcer (kapitaler), men også med kategorier, færdigheder og begær (habitus’ tre komponenter) indlejret i deres intelligente organisme som sedimentering af deres historie.

Den inkarnerede – kødeliggjorte – agent, som vi kan kalde *homo libidinis*, er en mere realistisk model end både den neo-utilitaristiske og den neo-symbolistiske model. Den er også mere frugtbar, fordi den underordner dem; for eksempel kan den behandle de virkelige rationelle agenter, der findes i stærkt rationaliserede universer, som et særligt tilfælde af inkarnation. Vi kan begynde at konkretisere den ved at erkende den inkarnerede agents seks universelle egenskaber (som jeg foreslår i ”For en sociologi af kød og blod”, 2014): symbolsk (ja, Ernst Cassirer havde ret), sansende (og de seks sanser er både biologisk givne og socialt trænedes), lidende (fordi de er åbne over for verden), øvet (hun lærer og perfektionerer evner), sedimenteret (bærer sin historie indeni) og placeret (i det sociale og fysiske rum).

Den kødelige sociologis anden påstand er *metodisk*: det faktum, at den sociale agent er inkarneret – en kødelig, sansende, lidende skabning, som ved, at den er skæbnebestemt til at dø – bliver typisk afvist af samfundsforskere, reduceret til irrelevans (den brutale kendsgerning er der, vi anerkender den, men det betyder ikke noget for vores undersøgelse og analyse) eller mere typisk opfattet som en forhindring for viden. Dette skyldes, at samfundsvidenskaberne er domineret af en top-down, mentalistisk, abstrakt og passiv forestilling om viden = ”at vide det” (informationsbidder båret af sproget, placeret i sindet). Vi er nødt til at bevæge os til en legemliggjort, konkret og aktiv opfattelse af viden = proceduremæssig viden, ”at vide, hvordan man” og fange det nedefra-indefra greb om den sociale verden, vi alle har forud for vores placering af objekter gennem sprog og diskursiv viden. (Selv når viden bliver diskursiv og mental, hviler den på en tavs infrastruktur af praktiske evner og legemliggjorte kategorier, se George Lakoff og Rafael Nuñez, *Where Mathematics Come From: How the Embodied Mind Bring Mathematics into Being* [2000]). Kødelig sociologi vender standardantagelsen om den (dumme, målløse) krop som en forhindring for viden på hovedet og konstruerer *inkarnation som en vej til social viden*: baseret på en radikaliseret og udvidelse af Bourdieus begreb om habitus som havende tre dimensioner (kognitiv/kategorier, konativ/færdigheder, emotion/begær) og på en sontring mellem generisk/primær og specifik/sekundær habitus foreslår den, at den praktiske tilegnelse og anvendelse af habitus kan bruges som metode og ikke blot et studieobjekt.

Dette er baseret på princippet om symmetri: hvad der er sandt for den sociale aktør generelt, er sandt for samfundsforskeren specifikt. Hvis aktører ”derude” kender verden gennem kroppen, gennem tavse skemaer erhvervet i og til brug for praksis, kan sociologen udnytte denne viden ved at udsætte sig selv for de samme kræfter, gevinster og farer som de aktører, hun studerer. Dette åbner døren for, hvad man kan kalde observant deltagelse eller ”enaktiv etnografi”, den indlejrede og legemliggjorte undersøgelse af et fænomen gennem dets udførelse. Det er en anden epistemologisk position og en mere krævende meto-disk indstilling end klassisk ”deltagerobservation”, hvor undersøgeren nøjes med at ”følge” handlingen uden at engagere sig i den med det formål at mestre den til en vis grad, uanset hvor lille, og for at indfange de sociale konstruktionskategorier, der driver handling i den verden. Sådanne undersøgelser er sjældne, fordi de er mere eksistentielt krævende, mere tidskrævende og på grund af de akademiske fordomme overfor kroppen, der traditionelt opfattes som en forhindring for viden, det alt for mentalistiske vidensbegreb og det ekster-nalistiske syn på struktur (konstrueret som bosat uden for aktørerne, når det opholder sig både udenfor og inde i dem). Men et lille antal af dem er nok til at antyde frugtbarheden af denne tilgang: prøv Matthew Desmonds *On the Fireline: Living and Dying with Wildland Firefighters* (2007), Bourgois og Schoenbergs *Righteous Dopefiend* (2011), Timothy Pa-chirats *Every Twelve Seconds: Industrialized Slaughter and the Politics of Sight* (2011) og Claudio Benzecrys *The Opera Fanatic. Ethnography of an Obsession* (2011).

Den tredje præmis for kødelig sociologi er en *empirisk påstand* om fremstillingen og indsættelsen af kropslig kapacitet: Den kødelige sociologs ontologiske og metodiske på-stande testes og valideres af det faktum, at *habitus’ sammensætning og virkemåde er fuldt ud åbne for undersøgelse*. Den vidende krop er ikke en ”sort boks”; den står ikke hinsides iagttagelsen; tværtimod er de teknikker, hvorigennem den skabes, de ceremonier, som den er investeret i, de måder, den anvendes på, alle tilgængelige for efterforskning. Vi kan nå det samme niveau af ”granularitet” (for at citere Emmanuel Schegloff) i beskrivelser af legemliggjort handling, som etnometodologerne anvendte til diskursanalyse.

I en nøddeskal behandler kødelig sociologi ikke blot den opmærksomme krop som so-cialt konstrueret, men også som socialt konstruerende; som aktiv, intelligent og kreativ og ikke som passiv, stum og mekanisk; som en livlig kraft, der genererer behændig erkendelse og øvet handling i verden, der kan observeres og indfanges *in actu*. Dette gælder ikke min-dre samfundsforskerens følende organisme end hans subjekters. Det betyder, at forskeren i videst muligt omfang bør placere sig selv i den handlingshvirvel, hun studerer, for at lodde de kognitive, følelsesmæssige og konative skemata, der udgør den kompetente og begæ-rende agent i dette univers. For eksempel stræber jeg i min nuværende etnografiske under-søgelse af anklagere, offentlige forsvarere og dommere i retssystemet efter at indlejre mig selv så dybt socialt og symbolsk som muligt – kødelighed som metode – givet de praktiske grænser, institutionen og dens imperativer, såsom retsligt dekorum, sikkerhed og fortrolig-hed. Og jeg gør en omfattende indsats for at udgrave den stiltiende, legemliggjorte, ”hvor-dan gøre”-viden, der guider domstolenes advokater i deres almindelige aktiviteter – køde-lighed som objekt. Dette giver mig for eksempel mulighed for at bevæge mig ud over de fiktive ”papiranklagere”, der befolker retstidsskrifternes artikler, til de virkelige retslige agenter af kød og blod, hvis skøn, langt fra at være totalt, er begrænset, ikke kun af deres

medlemskab af et kontor, et opgavehold og en kohorte af stedfortrædere, men også ved deres trænedede følelsesmæssige og moralske kapaciteter, som i sig selv er kropslige holdninger i og over for verden.

En afgørende sidste pointe: at sige, at du skal dykke dybt ned i handlingens brønd, betyder ikke, at du drukner i subjektivismen eller falder tilbage i ren empiri: habitus giver som analytisk begreb både en guide og et værktøj til at du kan analysere dig gennem erfaringens strøm. At anbefale, at du ”går kødelig” er en invitation til at blive ved med at pløje praksisernes jord, indtil du med både din mave og dit hoved forstår, hvorfor de indfødte tænker, føler og handler, som de gør.

Oversat af Christian Sandbjerg Hansen fra Loïc Wacquant & Dieter Vandenbroeck, ”Carnal Concepts in Action”, in Dieter Vandenbroeck (ed.) *Talking Theory* (Oxford: Oxford University Press, 2022, forthcoming).

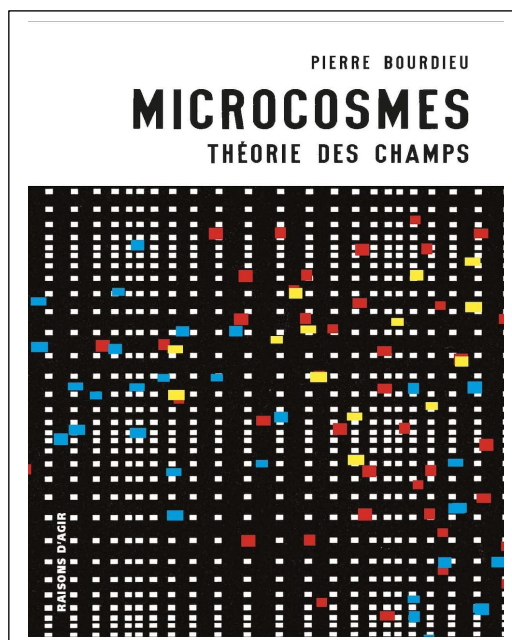
Feltanalysen som ufuldendt projekt

Anmeldelse af Carsten Sestoft

Pierre Bourdieu, *Microcosmes. Théorie des champs*. Raisons d'agir, 2022.

Dette er ikke så meget en anmeldelse som et forsøg på at sige noget om, hvad man finder i denne bog af Bourdieu om feltanalyse. Han annoncerede fra 1987 og frem flere gange, at han var i gang med et større værk om feltteori. I 1990'erne lagde han en plan for bogen og genskrev et antal tidligere udgivne feltstudier til formålet. Med den foreliggende bog realiseres Bourdieus projekt endelig, omend ikke helt som Bourdieu planlagde. Den er redigeret af Jérôme Bourdieu (en af Bourdieus tre sønner) og Franck Poupeau, som i slutningen af 1990'erne var

ph.d.-studerende under Bourdieu på Collège de France. De tager udgangspunkt i Bourdieus håndskrevne plan fra 1995, som er gengivet som faksimile på side 6, og de genskrevne tekster, men af et antal grunde afviger det endelige resultat fra det planlagte. Det gør de rede for i den indledende "Udgivernes note" (side 7-23). Sammen med to indekser og to korte bibliografier er denne indledning det eneste, som udgiverne har skrevet: Al resten er skrevet af Bourdieu. Desværre er det ofte uklart hvornår og til hvilken sammenhæng. Kildehenvisningerne er mærkværdigt uklare, eksempelvis er det ikke helt klart, hvorfra de næsten hundrede sider (557-648) om "Elementer til en almen feltteori" stammer fra, måske var de en del af Bourdieus projekt fra 1990'erne. Bourdieus "Introduktion. Felt som princip

for genstandskonstruktion” (side 25-32) er tilsyneladende skrevet til en græsk udgivelse fra 1992 med tre feltanalyser – og i øvrigt en fremragende tæt tekst.

Planen fra 1995 indeholdt syv kapitler i et forløb, der begyndte med Bourdieus to første tekster fra 1971 om Weber og det religiøse felt (kapitel 1) og fortsatte med haute couture-feltet (kapitel 2), det politiske felt (kapitel 3), det videnskabelige felt (kapitel 4), det juridiske felt (kapitel 5), det økonomiske felt med det litterære felt som homologieksempel (kapitel 6) og magtfeltet (kapitel 7). I parentes med spørgsmålstejn anføres artiklen ”Socialt rum og ’klasse’-genese”. Til slut følger de anførte ”Elementer til en almen feltteori”.

Udgiverne har så besluttet, at der manglede for meget til at Bourdieus plan kunne realiseres. Introduktionen manglede, og de afsluttende elementer indeholdt kun noget om forskellen på kraftfelt og kampfelt og om kapitalformer i felter. Desuden havde Bourdieu efter 1995 publiceret flere væsentlige feltanalyser: artiklen om det økonomiske felt fra 1997 (der sammen med artiklerne om parcelhusmarkedet fra 1990 blev samlet i bogen om ”økonomiens sociale strukturer” fra 2000), om det bureaukratiske felt i 1997 og om forlagsfeltet i 1999. Dertil kom, at så mange vigtige feltanalyser var publiceret i bogform allerede, fx *Homo academicus* (1984) eller *La Noblesse d’Etat* (1989). De valgte derfor at forholde sig lidt friere til bogprojektet ved at indskrive det som første bind i en bogserie med feltanalyser. Serien hedder ligesom det foreliggende bind *Microcosmes*, udgives på forlaget Raisons d’agir og er beregnet dels til at udgive flere af Bourdieus felttekster (fx om biskoppernes eller arbejdsgivernes felt), dels til at sammenstille dem med nyere feltanalyser.

Det foreliggende værk er således ikke tænkt som et monument over Bourdieus indsats, men som en indledende udforskning af feltbegrebets potentialer, der er orienteret mod nye feltanalyser. De udførte feltanalyser genindsættes dermed i en dynamisk sammenhæng, hvor deres karakter af etaper i en fortløbende udforskning af, hvad felter er, og hvordan de ligner og adskiller sig fra hinanden, atter bliver synlig.

I valget af tekster til bogen har udgiverne valgt at bevare Bourdieus fokus på de undersøgte felters grad af institutionalisering. Jeg må indrømme, at jeg ikke helt forstår, hvordan den strukturerer bogen. Det bureaukratiske felt er selvfølgelig stærkere institutionaliseret end forlagsfeltet, ligesom det litterære felt er svagere institutionaliseret end det videnskabelige. Men det er ikke specielt synligt i bogens struktur, forekommer det mig. Desuden har de i forlængelse af Bourdieus brug af fetichismebegrebet i forståelsen af haute couture-feltet arbejdet med at fokusere på andre generaliserbare begreber til forståelse af felter som universalisering og autonomisering. For at udbygge dette er nogle mindre tekster medtaget som tillæg til de enkelte kapitler.

Resultatet er, at den foreliggende bog på sine syv hundrede sider indeholder følgende: Kapitel 1 handler om det religiøse felt, kapitel 2 behandler to felter præget af fetichisme, nemlig haute couture og politik, kapitel 3 angår to felter med særligt fokus på autonomi, det litterære og det videnskabelige felt, kapitel 4 handler om to analyser af felter med tendens til universalisering, nemlig det juridiske og det bureaukratiske, kapitel 5 tager fat på to felter, hvor virkningen af dispositioner ses, nemlig det økonomiske felt og forlagsfeltet, og kapitel 6 behandler modellen for det sociale felt. Kapitel 7 indeholder de nævnte ”Elementer til en almen feltteori”, der som sit sidste afsnit 7.7 har nogle hidtil uudgivne noter om felter fra Bourdieus hånd.

I dette realiserede projekt er ifølge udgiverne tre aspekter underbelyst, nemlig for det første magtfeltet (dvs. det metafelt, som influerer på rammerne for de øvrige felter), som stort set er udeladt, for det andet det særdeles interessante spørgsmål om felters transnationale dimension, og for det tredje de statistiske metoder til feltanalyse, især selvfølgelig korrespondanceanalyse.

Man kan undre sig over, at udtrykket det "sociale felt" har fået indpas i bogen. Bourdieu bruger ganske vist selv udtrykket en passant i artiklen fra 1984 (bl.a. side 503), som indgår i kapitel 6, men overskriften var "Det sociale rum og 'klasse'-genese". Udgiverne tilføjer imidlertid undertitlen: "modellen for det sociale *felt*". Det anfører de ikke nogen begrundelse for. På det punkt er det uheldigt, at der er så lidt metakommunikation om bogens sammensætning og valg. Udgivernes indledning er ikke til megen hjælp i den sammenhæng. Det uheldige er, at brugen af feltbegrebet om det sociale rum gør kategorien felt uklar. I det sociale rum er der ikke nogen specifikke adgangskrav eller specifikke kapitalformer som i et juridisk eller litterært felt. Der er ingen *illusio*, som danner grundlaget for en konkurrence om noget fælles. At bruge betegnelsen socialt felt bidrager derfor til at gøre det uklart, hvad et felt er, og dermed til at gøre begrebet mindre anvendeligt i praksis.

Alt i alt er der tale om en bog med en betragtelig grad af kompleksitet. Derfor er den svær at anmelde som sådan, synes jeg. For at kunne vurdere den som en invitation til at lave nye feltanalyser ville jeg for det første gerne have kunnet forholde mig til forskellen på de gamle og nye versioner af de enkelte feltanalyser. Hvad har Bourdieu ændret i teksterne i 1990'erne, og hvor peger det hen? Er det bare detaljer og lidt krydsreferencer, eller er der tale om nytænkning af væsentlige indsigter? At svare på det ville kræve et nærmest filologisk studium, som jeg ikke har haft tid til at foretage her.

For det andet ville jeg gerne have haft energi og hjernekapacitet til at få et klart greb om det problem, som udgiverne nævner i deres indledende note (side 10): nemlig at projektets ufærdighed fra Bourdieus hånd betyder, at bogen mangler den autoritative gennemskrivning, som kunne sikre, at feltbegrebet var konsistent hele vejen igennem. Som det er nu, varierer feltbegrebet formentlig noget, både mellem de enkelte feltstudier og mellem de forskellige mere teoretiske formuleringer i Bourdieus græske introduktion, i elementerne til den almene feltteori og i den uudgivne note om felter. Måske er det ikke et problem, hvis formålet er brugsorienteret.

I introduktionen side 25-32 afslutter Bourdieu med at skrive, at selve projektet med at lave feltanalyser har noget umådeligt og grænseløst ("démessuré") over sig:

For at kunne gå ind i det særegne ved et felts historiske konfiguration må man hver gang beherske hele den litteratur, som er viet til et univers, der på grund af en forhastet specialisering er blevet kunstigt isoleret. Man skal også give sig i kast med den empiriske analyse af en metodisk udarbejdet case med den viden, at nødvendigheden i den teoretiske konstruktion stiller alle mulige ekstra krav til de empiriske fremgangsmåder, i en grad, så man ofte føres til metodiske valg eller tekniske operationer, som i et positivistisk perspektiv, der altid ukritisk underlægger sig det givne i dets fremtræden, risikerer at fremstå som ubegrundede friheder, hvis ikke ligefrem letsindig skødesløshed. Man kunne her tage eksemplet med det universitære felt, hvor den absolutte nødvendighed

af at situere dette felt i magtfeltet gjorde det nødvendigt at anvende grove og synligt utilstrækkelige indikatorer; eller det paradigmatisk eksempel med studiet af feltet for de højere læreanstalter, hvor forsøget på at gøre feltet i dets helhed synligt, mod den lige så upåklagelige som teoretisk og empirisk absurde detaljering i minutløse monografier om enkelte læreanstalter, fører til umådelige vanskeligheder, der sommetider er uoverstigelige i praksis.¹ (side 31)

Man ser her den heroiske strukturalisme, som Jean-Louis Fabiani kaldte det i undertitlen til sin bog *Pierre Bourdieu* fra 2016. Medmindre man er heroisk eller tragisk anlagt, er det jo noget demotiverende at indlade sig på et feltanalytisk projekt, der fra begyndelsen er dømt til at være utilstrækkeligt, hvis ikke ligefrem fejlslagent. Og hvordan skelner man i et forskningsarbejde mellem en utilstrækkelighed, som skyldes opgavens uoverkommelighed og dermed er i orden, og en, der blot er udtryk for faktisk letsindig skødesløshed? I stedet for som anledning til individuel fortvivlelse kunne man måske læse det som en opfordring til kollektiv ambition, som især humanistisk kulturforskning kunne have fordel af. Lav projekter, som er store og fælles og frembringer en viden, som kan bruges kumulativt. Med store systematiske kortlægninger kunne man befri sig fra enkeltmandsforskningen, der af mangel på alternativer alt for ofte begrænser sig til teksttolkning.

Noter

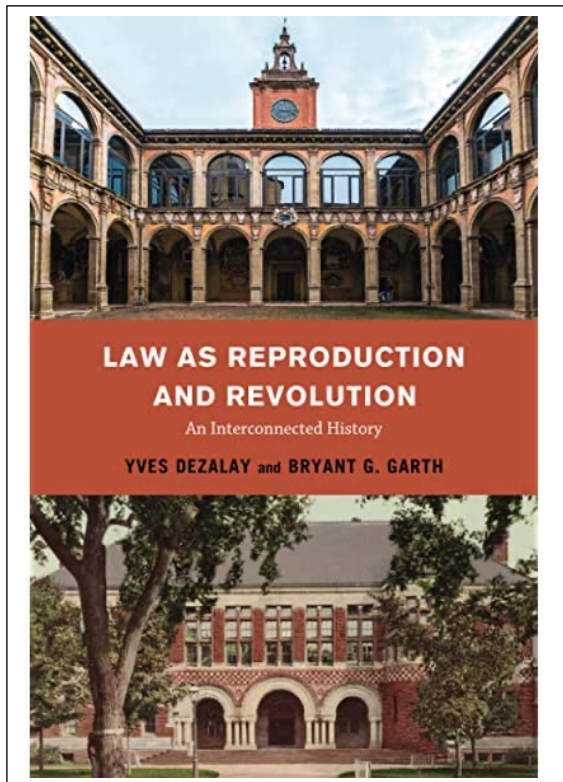
- ¹ Det første eksempel henviser til *Homo academicus* (1984), hvor Bourdieu antagelig siger til, at social herkomst, antal børn, bopæl (især fordelt på de parisiske arrondissement), religion (især jødisk versus katolsk), tildelte ordner, optræden i *Who's Who* eller *Le Bottin mondain*, etc. bruges som indikatorer på de undersøgte professorers integration i polerne i magtfeltet. Det andet eksempel henviser til *La Noblesse d'Etat* (1989).

Lov som reproduktion og revolution

Anmeldelse af Ole Hammerslev

Yves Dezalay og Bryant Garth, *Law as Reproduction and Revolution: An Interconnected history*. University of California Press, 2021.

To af retssociologiens sværvægttere, Yves Dezalay og Bryant Garth, har endelig publiceret en længe ventet bog, "Law as Reproduction and Revolution: An Interconnected history" (Dezalay and Garth 2021, se også Dezalay and Garth 2022), der endnu engang fokuserer på jurister og deres rolle i stats- og markedstransformationer. Denne gang kaster de sig ud i et teoretisk og metodologisk ambitiøst projekt for at forstå og forklare, hvordan neoliberalisme set som en form for amerikansk-inspireret modernisme formår at sprede sig til Asien og udfordre nationale gamle eliter ("legal oligarchs"). Dezalay og Garths indgang er at undersøge, hvordan store advokathuse (en amerikansk opfindelse) og juridiske uddannelser efter amerikansk model formår at sprede sig til Asien og hermed understøtte udbredelsen af neoliberalisme. De tager hermed (igen) udfordringen op fra Weber og forsøger at svare på, hvordan den globale kapitalisme opstår og udbredes til forskellige dele af verden. Jurister er inden for denne tradition – som også Weber (1978) påpegede – anset for gennem historien at være helt centrale for

statsorganisering, skabelse af markeder og for administrationen af retten – man kan ligefrem sige at den moderne stats sprog er rettens sprog og jurister er langt hen ad vejen statens forvaltere og fortolkere heraf.

Om forfatterne og deres tidligere værker

Yves Dezalay er Emeritus Director of Research, Centre National de la Recherche Scientifique og har både studeret under og arbejdet sammen med Bourdieu. Dezalay har fortalt, at han foretog mere end 100 interviews til Bourdieus *The State Nobility* (1996b, se således Hammerslev and Arnholtz Hansen 2009, 15). Bryant Garth er Distinguished Professor Emeritus, University of California, Irvine School of Law. Han er uddannet jurist ved Stanford og har en Ph.d.-grad fra European University Institute, Florence. Sammen har de anvendt og udviklet Bourdieus sociologiske værktøjer til at undersøge skabelsen af transnationale retlige felter og sammenhænge mellem nationale retlige felter – altid på grænsen af økonomiske felter og i sammenhæng med felter for statsmagt (som de kalder det). Deres bøger er nogle af de mest banebrydende retssociologiske værker (om deres samarbejde, se Halliday and Schmidt 2009) og rækker langt ud over retssociologien, hvis man ønsker at forstå globaliseringsprocesser, skabelsen af transnationale rum og ændringer i nationale magthierarkier, der gennem historien ofte er i sammenhæng med historiske strukturelle processer og i relation med transnationale strategier og cirkulationer af ekspertise.

Deres første bog *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order* (Dezalay and Garth 1996, en del af bogens analyse kan læses i artiklen: Dezalay and Garth 1995) undersøgte fremkomsten af et særdeles symbolsk og økonomisk lukrativt transnationalt felt for virksomhedsvoldgift. Ved at interviewe op mod 300 aktører om deres livsbaner og begrundelser for deres livsvalg illustrerer Dezalay og Garth, hvordan voldgiftdommerne på den ene side ændredes fra at være europæiske honoratiores med social og kulturel kapital til at være amerikanske unge teknokratiske jurister. Samtidig ændres feltet til at blive mere baseret på regler og procedurer. Bogen var bl.a. et opgør med den dominerende del af globaliseringsforskningen, der så globalisering som en uundgåelig proces uden aktører. Dezalay og Garth formåede med deres tilgang at påvise, hvordan global kapitalisme i høj grad blev medieret af elitejurister fra dominerende lande, og særligt i de senere år af amerikanske jurister. I sit forord til bogen fremhævede Bourdieu (1996a) studiet for dets anvendelse af feltbegrebet som værktøj til at overskride spontane og prækonstruerede termer som ”globalisering” med systematiske og empiriske studier af internationaliseringsprocesser, der sker via specifikke aktører i specifikke sociale rum.

I deres *The Internationalization of Palaces War: Lawyers, Economists, and the Contest to Transform Latin American States* (Dezalay and Garth 2002) illustrerer de – igen via den Bourdieuske sociologiske værktøjskasse og gennem mere end 300 interviews – hvordan globalisering fungerer i praksis. De påviser, hvordan ret og juridisk ekspertise siden anden verdenskrig har været brugt i importstrategier for at ændre retlige hierarkier, økonomier og stater i Latin- og Sydamerika (Mexico, Chile, Argentina og Brasilien). Men på grund af forskelle i nationale retlige felter og felter for statsmagt sker importen forskelligt og får forskellige udfald. Retlige og økonomiske ideer (som menneskerettigheder og neoliberale

økonomiske ideer) og ekspertise produceres og eksporteres fra USA og importeres i Latin- og Sydamerika via forskellige aktører som universitetsansatte, advokatkontorer, tænketanke, filantropiske fonde og regeringer. Ud over de klassiske Bourdieuske værktøjer som felt og kapital benytter Dezalay og Garth i høj grad også forståelsen om, at ideer og ekspertise ikke rejser i tomme rum, men at der altid er aktører bag disse eksport-/importstrategier, og at sådanne cirkulationer (Bourdieu and Wacquant 2005) må forstås i relation til bagvedliggende historiske magtkampe.

I deres efterfølgende bog, *Asian Legal Revivals: Lawyers in the Shadow of Empire*, undersøger Dezalay and Garth (2010) på baggrund af mere end 150 interview, hvordan jurister og jura får markant stigende indflydelse i Syd- og Sydøstasien (som Indien, Indonesien, Malaysia, Filippinerne, Singapore og Sydkorea). Men som de påviser, kan den retlige transformation via eksport- og importstrategier kun forstås via de asiatiske landes kolonihistorie, der dannede mulighedsbetingelserne for nutidens reproduktion og transformation. Landenes nationale juridiske eliter var væsentlige aktører i transformationsprocesserne mod uafhængighed.

Law as Reproduction and Revolution: An Interconnected history

Denne nye udgivelse bygger videre på, udvikler og ekspliciterer deres banebrydende tilgang og tidligere fund og baserer sig herudover på mere end 60 nye interview (s. ix) og inddrager nye teoretiske og historiske værktøjer. Formålet med bogen er at undersøge, hvordan den globale kapitalisme og neoliberale økonomi er gået hånd i hånd med en ny ”retlig revolution”: Den hastige spredning af store advokathuse (corporate law firms) – som nævnt en amerikansk opfindelse – i verdens vigtigste hovedstæder og senere ændringer af juridiske uddannelser modelleret efter amerikansk forbillede og med fokus på at kvalificere kandidaterne til at arbejde for de store advokathuse. I Dezalay og Garths optik bygger denne retlige revolution på en form for meritokrati, der kan benyttes mod etablerede juridiske eliter, der har etableret sig på baggrund af familiemæssig kapital. Denne udvikling er tydelig i de dominerende lande i Asien, herunder Kina, Hong Kong, Indien, Japan og Sydkorea. Bogen undersøger denne retlige revolution og hvordan den udspiller sig forskelligt i disse lande og viser, hvordan den retlige revolution både udfordrer og reproducerer eksisterende retlige hierarkier. Som i deres andre bøger illustrerer Dezalay og Garth, hvordan meritokrati er relateret til social og økonomisk kapital på tværs af tid og rum. Reproduktion af eliter kræver, at man fra fødslen disponeres til at indtræde i elitepositioner og bliver uddannet ved et af de relative få eliteuniversiteter, der giver adgang til partnerskaber i de store advokathuse. Dezalay og Garths hypotese er, at sådanne reproduktionsstrategier kan trækkes tilbage til selve skabelsen af den juridiske profession ved Universitetet i Bologna i middelalderen: ”The top rewards of law practice have always gone primarily to a handful of individuals with strong family connections, access to substantial resources to support long years of study away from home, and expertise in cosmopolitan legal knowledge...”. (s. 4) Dog er sådanne processer hverken lineære eller ensartede; de er fulde af modsætninger og afveje, delvist på grund af at eliten har strategier for at beskytte sine positioner mod nytilkommere.

For at undersøge disse historiske formationer og sammenhænge bygger bogen udover de sociologiske værktøjer fra den Bourdieuske værktøjskasse også på retshistorikeren Bergmans begreb ”retlig revolution” (Berman 1983; 2003) for at forstå disse forandrings dynamikker. Retlige revolutioner er kendetegnet ved at nytilkommere udfordrer den etablerede juridiske elite, som ikke har formået at reinvestere i retlig lærdom. Nytilkommerne kombinerer deres meritokratiske og retlige lærdom i angreb på den etablerede juridiske elite: ”at times, their legal theories gain salience as these ’rebels’ forge links with emerging political groups that are also rising against the status quo.” (s. 4f.) Disse strategier kan relatere sig til imperial magt, som skaber muligheder for at udfordre lokale retlige og politiske eliter. Men det er ikke naturgivent, at de store advokathuse succesfuldt kunne eksporteres til lande uden for USA; denne succes bygger på de nationale retlige felters og magtfelters strukturer i de importerende lande. ”Success in transforming a legal field, which includes carving out a credible role for corporate law firms, requires actors and processes best depicted as legal revolutions challenging the existing legal oligarchies.” (s. 7) Men som Dezalay og Garth påviser, forstyrrede de store advokathuse de relativt stabile strukturer gennem en to-trinsproces afhængig af den lokale kontekst. De store advokathuse stod først udenfor hovedparten af de lokale juridiske eliter, som ikke så mulighederne i den potentielle efterspørgsel, som den amerikanske form for globalisering medførte. De store advokathuse fandt dog via entreprenører forskellige måder at tiltrække lokale eliter og blive anerkendt. Andet stadie var, når entreprenører forsøgte at remodellere juridiske uddannelser, så de afspejlede ”corporate practice”. (s.7) Entreprenørerne bag ”globaliseringen af juridiske uddannelser” ville modernisere (dvs. amerikanisere) andre landes institutionelle modeller og pædagogiske metoder, herunder skabe juridiske overbygninger, fokusere mere på ”legal clinics” og eksperimenterende læring som fx Harvards sokratiske metode.¹ Entreprenørerne selv, hvor mange var uddannet i USA, brugte deres internationale/amerikanske juridiske kapital til at promovere universitetsuddannelser, der er skabt efter amerikanske (internationale) standarder. Juridiske uddannelser blev derfor omdrejningspunkt for den retlige revolution, der skaber en helt central position for de store advokathuse i de retlige hierarkier, hvor den amerikanske model ofte udfordrer de etablerede eliter baseret på familiemæssig og kvasi-familiemæssig kapital. For at forstå den nye retlige revolution, argumenterer Dezalay og Garth, er det væsentligt at se, at den reflekterer strukturer og processer, der er historisk betinget.

Bogen er inddelt i fire dele, hvor de tre sidste dele omhandler tre perioder af retlige revolutioner. Bogens første del består af introduktionen. Anden del består af et kapitel om deres teoretiske tilgang (kap. 2) og et kapitel (kap. 3) der følger juridiske uddannelsers ”lange historie” tilbage til Bologna, britiske og tyske juridiske stats- og retlige modeller, der senere på forskellig vis blev eksporteret til Syd- og Sydøstasien via kolonialismen. Kapitel 2 uddyber Bergmans begreber og Bourdieus værktøjer og forklarer, hvordan det er muligt at forstå historiske og sammenhængende processer på tværs af tid og rum. Hele formålet er, ifølge Dezalay og Garth, at de interrelaterede historiske retlige revolutioner må forstås som sådanne – og til det kræves fleksible sociologiske og historiske værktøjer, der kan rumme forskellige virkeligheder på tværs af tid og rum. Med andre ord er det vanskeligt at forstå udviklingen i tidligere kolonier i dag, hvis man ikke ser samtiden i sammenhæng

med landenes koloniale historier. Kapitel 3 følger dannelsen af europæiske juridiske eliter tilbage til middelalderens juridiske fakultet i Bologna. Fokus er på, hvordan denne eliteformation fik betydning særligt på det europæiske kontinent, hvor juridiske fakulteter manifesterede den akademiske kapital som en afspejling af middelalderens uddannelse i Bologna. På den anden side investerede kosmopolitiske eliter i England ikke i akademisk kapital, men udviklede den juridiske stand via "mesterlære" og familiemæssig kapital. Dette blev grundlaget bag forskellen på "common law" i England og "civil law" i kontinental Europa (som også Weber (1978) beskrev). Til forskel fra anden forskning rammesætter historien dog Dezalay og Garths forståelse af de efterfølgende handlemuligheder for de juridiske eliter i specifikke historiske kampe. Dvs. i de lande, som de studerer, eksporteres de engelske og tyske stats- og retlige modeller under kolonialismen til kolonistaterne: Kina og Japan importerer den tyske model, mens Hong Kong og Indien formes af den britiske kolonialisme. Dog bliver de importeret forskelligt i relation til processer i nationale magtfelter, således at de ikke afspejler de vestlige modeller fuldstændigt.

Del tre (kap. 4 og 5) omhandler en anden periode, hvor USA stempler ind som hovedaktør på den internationale scene og bliver hovedpromotor for den seneste retlige revolution. Amerikanske modeller for juridiske uddannelser og for at opbygge store advokathuse blev en eksportvare. Men i modsætning til fx 1960'ernes og 70'ernes "law and development movement" (Dezalay and Garth 2002; Gardner 1980; Hammerslev 2015; Trubek and Galanter 1974; Trubek and Santos 2006) består den nye retlige revolution ikke i en mere eller mindre bevidst eksport, selvom den bygger på historien, men derimod mere som en import, hvor importørerne udnytter det nye globale marked. Disse importører kan udnytte den legitimitet, der er indlejret i amerikanske tilgange til retten i deres kamp mod etablerede eliter. Kapitel fire illustrerer, hvordan det retlige felt i USA ændrede sig og skabte muligheder for en retlig revolution. Med ændringer ved Harvard Law School udvidedes produktionen af Wall Street advokater, der var essentiel for legitimeringen af de store advokathuse, der byggede på en blanding af social og meritokratisk kapital. De store advokathuse legitimeredes i toppen af det retlige hierarki og sikrede et stort udbud af jurister, der var kvalificeret til at rådgive virksomheder, hvilket igen muliggjorde en samtidig ekspansion af behovet for retlige ydelser. Kapitel fem uddyber, hvordan den relativt lette adgang til den juridiske profession i USA muliggjorde, at de store advokathuse kunne udvikles og transformere sig i takt med forskellige statstransformationer og neo-liberalisme. Den globale kapitalismes udvikling blev ledet af økonomien, men "came with and gained strength from the diffusion of corporate law firms – often in tandem with investment banks. Legal entrepreneurs found a propitious climate for promoting the formation of such law firms in many different settings outside the United States." (s. 10)

Del fire (kap. 6-10) diskuterer den tredje periode via en række asiatiske casestudier, hvor den amerikanske model på forskellige måder forsøgte implementeret afhængig af de nationale magtfelter. Casestudierne illustrerer også, hvordan der sker en fortsættelse af de monopolistiske strategier af lokale retlige eliter, produceret af koloniale processer, og hænger sammen med social og familiemæssig kapital – og hvordan en lille elitær gruppe af juridiske uddannelsesinstitutioner spiller centrale roller både i produktionen og reproduktionen af de juridiske eliter og den retlige revolution. Kapitel 6 fokuserer på Indien, hvor

der er "much evidence of the legal revolution" (s. 10), bl.a. via amerikansk-orienterede (og finansierede, se fx s. 105) juridiske uddannelsesinstitutioner og en udbredelse af store advokathuse, men hvor denne udvikling møder modstand fra en "strongly entrenched legal oligarchy comprised of the grand advocates and high judiciary". Kapitel 7 fokuserer på Hong Kong som også er tidligere britisk koloni, men som har en radikalt anden udvikling, idet Hong Kong hurtigt tilpassede sig den neoliberale globale økonomi og Kinas stigende magt. Kapitel 8 sammenligner Sydkorea og Japan, hvor deres fælles kolonihistorie får betydning for den nutidige retlige revolution. Begge lande er påvirket af den retlige revolution, men særligt i Sydkorea var der stærke kræfter, der formåede at importere den amerikanske model for juridiske uddannelser og også skabe adgang til "the magic cirkel of corporate law firms" (s. 11). Kapitel ni omhandler Kina, hvis historie er radikalt anderledes end de andre landes. Kina har en etableret juridisk internationaliseret elite, der går langt tilbage i tiden, og som spillede en stor rolle under de forskellige kinesiske styreformer. I dag uddannes mange fra den kinesiske elite i USA og dominerer den absolutte elite også i de store kinesiske advokathuse og i store virksomheder.

Sammenfatning

Som det forhåbentligt fremgår, er bogen ekstrem ambitiøs både i forhold til at skabe en ny tilgang til at undersøge og forstå udbredelsen af store advokathuse og specifikke amerikanske modeller for juridiske uddannelser, der understøtter den globale kapitalisme i Asien – men historien kunne også have været fortalt fra Afrika og Latin- og Sydamerika (Abel et al. 2020; 2022). Det er et originalt værk, som udvikler og fusionerer forskellige samfundsvidenskabelige traditioner til en unik analytisk ramme, som bliver brugt til at illustrere, hvordan retlige felter og felter for statsmagt globalt har udviklet sig i sammenhæng med hinanden gennem historien fra middelalderen til i dag. Bogen udvikler komparativ sociologi, retssociologi, sociologi om den juridiske profession, retshistorie, koloniale studier etc. og giver et udkast til en ny form for Bourdieusk tilgang til studiet af forskellige inter-relaterede felter gennem tid og rum. Det giver næsten sig selv, som Dezalay og Garth også selv anerkender i afsnittet "Some observations on method and terminology" og i konklusionen, at en analyse, der forsøger at dække så omfattende retlige revolutioner i sammenhængende tid og rum, bliver noget generaliserende. Når – som de også anerkender – eliter skifter over tid, transformerer deres udtryk og kapitalformer sig, og når begreber som stat, jurister, ret og neoliberalisme etc. i sig selv er flydende og omdiskuterede, kan analyserne til tider virke forsimplede og fortegnede. Læser man med forfatterne, er det på sin vis her, at deres udvikling af Bourdieus sociologiske værktøjer kommer til deres fulde ret, da de netop – via deres åbenhed og relationelle tilgang – formår at fange omskifteligheder, kontinuiteter, produktion og reproduktion af forskellige former for eliter, magt, stat, jurister og ret. På den vis er bogen lige så interessant læst som en (rets)sociologisk tilgang til at undersøge globale sammenhænge, som den er interessant rent empirisk.

Noter

- ¹ ”Legal clinics” spred sig hastigt på globalt plan, se således (Wilson 2017; 2018; Hammerslev 2022).

Referencer

- Abel, Richard L., Ole Hammerslev, Hilary Sommerlad, and Ulrike Schultz. 2020. *Lawyers in 21st-Century Societies. Vol. 1: National Reports*. Oxford: Hart Publishing.
- Abel, Richard L., Hilary Sommerlad, Ole Hammerslev, and Ulrike Schultz. 2022. *Lawyers in 21st-Century Societies. Vol. 2: Comparisons and Theories*. Oxford: Hart Publishing.
- Berman, Harold J. 1983. *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Berman, Harold J. 2003. *Law and Revolution II. The Impact of the Protestant Reformations on the Western Legal Tradition*. Cambridge, MA Belknap Press of Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1996a. “Foreword.” In *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order*, edited by Yves Dezalay and Bryant G. Garth, vii-viii. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre. 1996b. *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Policy Press.
- Bourdieu, Pierre, and Loïc Wacquant. 2005. “The Cunning of Imperialist Reason.” In *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, edited by Loïc Wacquant. Cambridge: Polity Press.
- Dezalay, Yves, and Bryant Garth. 1995. “Merchants of Law as Moral Entrepreneurs: Constructing International Justice from the Competition for Transnational Business Disputes.” *Law & Society Review* 29 (1):27-64.
- Dezalay, Yves, and Bryant G. Garth. 1996. *Dealing in Virtue. International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dezalay, Yves, and Bryant G. Garth. 2002. *The Internationalization of Palaces War: Lawyers, Economists, and the Contest to Transform Latin American States*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dezalay, Yves, and Bryant G. Garth. 2010. *Asian Legal Revivals: Lawyers in the Shadow of Empire*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dezalay, Yves, and Bryant G. Garth. 2021. *Law as Reproduction and Revolution: An Interconnected History*. California: University of California Press.
- Dezalay, Yves, and Bryant G. Garth. 2022. “Law as Reproduction and Revolution: An Interconnected History of the Internationalisation of National Legal Hierarchies.” In *Lawyers in 21st-Century Societies : Vol. 2: Comparisons and Theories*, edited by Richard L. Abel, Hilary Sommerlad, Ole Hammerslev and Ulrike Schultz, 569-590. Oxford: Hart Publishing.

- Gardner, James A. 1980. *Legal Imperialism: American Lawyers and Foreign Aid in Latin America*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Halliday, Simon, and Patrick Schmidt. 2009. *Conducting Law and Society Research: Reflections on Methods and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hammerslev, Ole. 2015. "Reforming the Bulgarian State of Knowledge: Legal Expertise as a Resource in Modelling States." *Journal of European Integration* 37 (2):247-262.
- Hammerslev, Ole. 2022. "Globalisation and Education: Reconfigurations in Location, Scale, Form and Content." In *Lawyers in 21st-Century Societies, Vol. 2: Comparisons and Theories*, edited by Richard L. Abel, H. Sommerlad, Ole Hammerslev and Ulrike Schultz, 253–270. Oxford Hart Publishing.
- Hammerslev, Ole, and Jens Arnholtz Hansen. 2009. "Indledning: Bourdieus reflektive sociologi i praksis." In *Refleksiv sociologi i praksis: Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*, edited by Ole Hammerslev, Jens Arnholtz Hansen and Ida Willig, 11-34. København: Hans Reitzels Forlag.
- Trubek, David M, and Marc Galanter. 1974. "Scholars in Self-Estrangement: Some Reflections on the Crisis in Law and Development Studies in the United States." *Wisconsin Law Review*: 1062-1102.
- Trubek, David M, and Alvaro Santos. 2006. *The New Law and Economic Development: A Critical Appraisal*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max. 1978. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press. Reprint, In File.
- Wilson, Richard J. 2017. *The Global Evolution of Clinical Legal Education: More than a Method*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, Richard J. 2018. "Legal Aid and Clinical Legal Education in Europe and the USA: Are They Compatible?" In *Outsourcing Legal Aid in the Nordic Welfare States*, edited by Ole Hammerslev and Olaf Halvorsen Rønning, 263-285. London: Palgrave.